

NAUK
od reje domače živine.

Spisal

Dr. Janez Bleiweis.

Tretji del
„Živinozdravstva“.

PREDGOVOR.

Zivinoreja se veže na več strani z živinozdravilstvom. Kakor mnogotere bolezni izvirajo iz napčne reje, tako se dá mnogo bolezin odverniti z umno rejo.

Brez vednosti tistih znanstev, ktere uči živinoreja v obširnem svojem obsežku, ni nikomur mogoče dobremu zdravniku biti; neveden o nji bo zahajal vsaki dan v zadrege. Ker pa le umna živinoreja obdaruje gospodarja z dobičkom in ker z umno rejo, kakor smo rekli, se dajo marsiktere bolezni odverniti, je očitno iz tega, da tudi vsakemu gospodarju, kdorkoli živino ima, je potreba, da ima prave zapopadke o tem, kar se pravi z živino tako ravnati, da bo od nje naj večji dobiček vžival.

Nauk živinoreje je tedaj imeniten nauk, ktereга homo v teh bukvah, kolikor bo moč, na kratko pa vendar tako razložili, da se nič važnega v njem pogrešalo ne bode.

Zverstili smo ga na dvojce. Pervi del razlaga živinorejo v obče (sploh); drugi del pa rejo posamne domače živine: kónj, goved, ovác, kóz, prešičev in perutnine.

Pervi del.

Od živinoreje sploh.

§. 1. Kaj je živinoreja?

Zivinoreja obsega več, kakor živino le rediti. Gospodar nima zmiraj le kupljene živine, temuč si je mora tudi doma izrediti, in mora vediti, kako s kupljeno ali prirejeno ravnati in jo oskerbovati, da bo iz nje naj večji dobiček vlekkel v delu, gnoji, mleku, mesu, masti, volni i. t. d. O vsem ten ga podučuje živinoreja.

Zato bomo v občji živinoreji razlagali te poduke tako, da prvič bomo povečali: kako živino si izrejevati, drugič: kako jo termiti, ji streči in jo sploh oskerbovati,

tretjič: kako jo rabiti, da nam po pameti naj večji dobiček donša.

Pervo poglavje.

Od izrejevanja domače živine.

§. 2. Različnost živine.

Vsak človek vé, danine le ene sorte živine na svetu. Treba je pa, da umen gospodar kaj več od tega vé. Bomo tedaj naj poprej razložili tiste splošne različnosti, ki jih ima umen živinorejec vediti, namreč kaj je razpol, kaj pleme, rod i. t. d.

Razpol (Geschlecht) zapopáda množico vse tiste živali, ki si je v bistvenih lastnostih života edina; tako

imamo razpol konjski, razpol prežvekvaajoče živine, i. t. d. in štejemo, na priliko, k razpolu konjskemu vso tisto živino, ki ima kopita, enako napravo in število zob in enako napravo drugih životnih delov.

Razpol pa zapopada eno ali več plemen (Gattungen). Edinega plemena imenujemo tisto živino, ki se med seboj plemení, in tako, na priliko, konjski razpol zapopada 6 plemen: cebro, kvago, dšigetaja, dauv-a osla in konja, ker vse te plemena se med seboj rodovitno pariti (plemeniti) morejo.

Vsako pleme se pa spet razdeluje v različne rodove (Racen), ker kraj, podnebje, živež i. t. d. narejajo v edinem plemenu take razločke, da se očitno vtisnejo v kri in vso natoro živinsko. Tako imamo pri konjskem plemenu azijski, evropski, afrikanški rod, med azijski rodovi spet arabski, perziški rod i. t. d., med evropskimi spet angleški, ogerski, horvaški i. t. d.

Rodovi pa v deželi ne ostanejo zmiraj stanovitno edini, ampak po mnogih okoljśinah se zamore rod premeniti, in taki stanovitni razločki rodov se imenujejo rodbine ali sorta (Schläge). Če se živina ravno tiste rodbine ali sorte stanovitno med seboj pari, dedvajo mladi po starih njih lastnosti, po katerih se ločijo od drugih rodbin. Tako, na priliko, je med arabskimi konji, kakor med angleškimi i. t. d. več rodbin ali sort.

Izrodki (Spielarten) so pa takošni razločki med živino, ki se le po zgol naključbah primerjajo in od katerih lastnost se ne more za gotovo reči, da bojo stanovitne ostale v rodbini; tako, na priliko, pridejo véasi konji na svet s kratkimi repi, ali s kodrasto dlako i. t. d.

Ako bi smeli živino primerjati s ljudmi, bi rekli, da rod (Race) je pri živini ravno to, kar narod (Volk, Nation) pri ljudéh, rodbina (Schlag) pa ravno to pri živini, kar familija pri ljudéh, — izredki pa so posebni razločki, ki jih nahajamo tudi pri nekterih otrocih enega očeta in matere, ki niso nič podobni svojim bratom ali sestram.

§. 3. Od razločkov plemenjenja.

Iz tega, kar smo ravno povedali, je spoznal živinorejec poglobitve razločke med živino na svetu. Povedali bomo sedaj nekatere razločke plemenjenja.

Če se živina edinega domačega rodú in edine rodbine med sabo plemení ali pari, se imenuje to sploh do-

mače pleme (Inzucht); če pa se celó živina iz ene kerví in, kakor pravijo, v žlahti med seboj pari, je to kervno ali čisto pleme (Blut- oder Reinzucht).

Če se živina dveh različnih rodov med sabo pari, se pravi to: živino križem pariti, in taka kri je ponešana kri, na priliko, če konja našega domačega rodú parimo skonjem horvaškega rodú, našo domačo kravoz bikom iz mirčne doline (štajarske); — domačega merjasca s ogersko svinjo i. t. d. Iz tega se vidi, da po takim plemenjenji se zamore rod zboljšati, pa tudi pohabiti ali pokvariti, kakor je namreč rod (dober ali slab), s katerim parimo svojo živino. Križem pariti živino, zamore tedaj le takrat dobro biti, če gospodar z umnostjo izbera plemensko živino in se zvesto ravna po pravilih, ktere bomo v teh bukvah razložili. Če pa brez prevdarka pri „vse križem“, si bo napravil sodergo v mladih, ki ne bo nikomur podobna. Odkar je slavni natoroznanec Buffon pred 60 leti priporočal kri iz enega rodú prelivati v drugega, to je, živino križem pariti, so se živinorejci teh besed prijeli kakor da bi bile sveti evangeli, in brez ozira: ali se rod tudi vjema z rodom, so začeli na vrat na nos živino križem pariti in hrepeneti le po ptujih rodovih, da bi s temi popravili domači rod. Sedaj pa so se umni gospodarjem že oči odperle, da to vendar ne gré vselej in povsod brez premislika, — in tista enostranska šega je konec vzela. Umno križem-plemenjenje živine je res dobra reč, pa ni edina pot k zboljšanju domače živinoreje. Če potrebuje gospodar, postavimo, močnega težkega konja, ali bo prav storil, če svojo kobilo močnega koroškega ali salcbürškega rodú pelje k lahkemu tankonožnemu angležkemu žebcu, če je ta še tako žlahen? Nikdar in nikoli ne. Če pa ravno tisto kobilo pelje k težkemu Burgundcu, bo pa prav opravil. Iz edinega tega izgleda se že vidi, da križen in križem pariti, je dvoje; zná prav dobro biti, pa tudi prav slabo.

§. 4. Kaj je namen umnega plemenjenja in kaj o tem skušnje učé?

Namen umnega plemenjenja je, da si gospodar priredi dobre in lepe živine, kakor je potrebuje za svoje gospodarstvo. Navadno je gospodarjem bolj vstrezeno z dobro živino, kakor z lepo: če pa zamore oboje zediniti, je pa tolikanj bolje. Lepota se tudi rača vjema z dobroto, in tako gospodar, ki potrebuje težke živine, močnega konja imenuje lepega, čeravno ni zdelan v

vsem životu po razmerah žlahnega Arabca. Dobra živina je mnogokrat tudi lepa, zlasti kar vprežno živino zaveda, ker tista naprava in postava glave, vratú, herbta, križa in nog, ki dela konja lepega, ga dela večidel tudi dobrega.

Privedba lepe in dobre živine se opira na stanovitno postavo nature, po kateri se lastnosti staršev prenašajo na otroke. Kakor starši, tak otrok, — to je pravilo, ki večidel velja, čeravno ne vselej.

Umnim gospodarjem je tedaj na voljo dano si izrejevati dobro in lepo živino, če le hočejo in če tudi morejo umno ravnati v živinoreji. Kakor si gospodar zamore zaploditi le lepo in dobro sadje v svoj vert, v katerem so poprej edine lesnike bile, ravno to zamore tudi gospodar v svojem hlevu doseči, — pa cepiti je treba drevje, ga požlahnovati, mu streči pridno in prilivati i. t. d. Kakor na vertu, tako v hlevu! Brez uma in pridnosti ne bo nikjer in nikoli nič.

Očiten izgled resnice te so nam mnogotere dežele, ki so jo na visoko stopnjo pripravile z umno in skerbno rejo živine. Kaj mislite, da so Angleži od nekđaj take konje, Švajcarji in Štajarci od nekđaj take goveda imeli? Nikarte! Vémo, da veliko in naj več stori rod, zrak, zivež — pa vsega vendar ne, in španjce, ki so nekđaj imeli naj žlahnejše merinoške ovce, so poslednji čas že prekosili Saksonci.

Očiten izgled, koliko je ležeče nad umnim plemenanjem, nam je tudi človeški rod. Kako močen in čverst je bil nekđaj, — kakošen pa je sedaj in kakošen še bo, ako se v dovoljenji zakonskega stanú ne bo nič gledalo na telesne lastnosti. Če nektero nevesto in nekterega ženina pogledamo, moj Bog! kakošna sta; v bolnišnico ju poslati bi bolj pametno bilo kakor jim pravico dati, ljudstvo množiti. Iz tute bo le tuta, in iz pokveke bo le spet pokveka. In tako hira rod za rod, in nemožen na truplu je nemožen tudi v duhu. Tú se tudi očitno vidi, kaj je iz tega, ako se „vse križem“ pari.

Skušnje mnogih letin mnogih dežel so o prenašanji životnih lastnost staršev na mlade učile sledeče:

1. Na očetih je pri plemenenji res veliko in naj več ležeče, pa vendar ne vse, tudi matere premorejo veliko.

2. Po očetu se izdeluje večidel sprednji del života, koža in dlaka, in sploh vunanjstvo, — po materi pa bolj zadnji del života, velikost mladega in pa

notrajstvo, to je, kri, iz ktere se dela meso, mleko, mast, volna i. t. d. in pa duh. Očiten dokaz tega nam je mula; mula je otrok matere kobile in pa očeta osla; poglej jo in vidil boš, kako ji pri glavi osel vùn gleda, — in ta je velika kot kobilica i. t. d. Zato je pa tudi znano, da se manjša živina možkega spola po večji ženskega spola večja naredi in zlepša. Zato, če hočeš dobro molzno kravo imeti, je treba, da ni le krava (mati) dobra mekarica, temuč tudi bik (oče) mora biti sin dobromolzne matere.

3. Če bolj stanovitne, po mnogih rodovih nepremeljivo podedovane lastnosti imata oče ali mater,oliko gotovše je, da tista stanovitna kri se bo prelila tudi v mladino. Če ni živina prave uterjene korenine, se bojo tiste dobre lastnosti, ki jih ima, rade pogubile. Zato tudi pri živini po pravici velja hvala, če zamoremo reči: „to je še živina stare korenine“.

4. Če sta si oče in mati bolj razločna med sabo, toliko slabėja bo mladina in toliko težje je, dobre ali žlahne lastnosti ene strani spraviti v mladega. Oče in mati si morata v telesnosti enaka biti, potem bo lahko tudi mladina taka; namesto da bi živinorejec z različnimi starši si zboljšal rod, ga bo še večkrat spačil; tako, na piliko, je znano, da žlahni ovni z grobini ovcami naredo mlade, katerim se volna „cvirna“, da skor ni za nobeno rabo.

5. Napake (falarji) in bolezní staršev se pokažejo včasih še le v poznejšem rodu; včasih v prvem ni nič viditi tiste napake, ki jo ima oče ali mati, v tretjem ali četrtem pa. Tako tudi nekteri otroci niso ne očetu ne materi podobni, dedcu ali babici (stari materi) pa.

6. Od premladih slabih, pa tudi od staril slabotnih mater, pravijo, da rodé posebno rade mlade možkega spola, nasproti pa po mladih slabih očetih pride več mladine ženskega spola na svet.

7. Sploh je stevilo možke in ženske mladine si zlo enako, tako, da ne moremo ravno reči, da bi prišb več živine možkega spola na svet kakor ženskega.

§. 5. Kako si zamore gospodar dobro in lepo živino iz domače izrediti?

Kakor vedna luč naj sveti gospodarju sledeče poglavito vodilo pri živinoreji:

Pari naj boljjo in najlepšo živino z naj boljjo in najlepšo, in pa vsigdar enako z enako. Tega vodila se bo pa deržal, ako

- 1) si izmed svoje živine ali kakošne druge domače izbere za pleme tako, ki ima tiste dobre in lepe lastnosti, katerih si želi; tudi majhnih napak naj se ogibuje kar naj bolj more;
- 2) tako naj ravná stanovitno od roda do roda; plemenjenje v bližnji zlahti lepe živine ohrani naj bolj to zaželjeno stanovitnost, ker živina edine kervi se naj bolje vjema;
- 3) si je izbral gospodar dobro in lepo živino, in ima tedaj, tako rekoč, dobro blago, naj jo dobro redí (pa je ne pita in debelí, ker pitana živina, ki izdeluje meso in mast, ne more delati tudi mladih), pridno čedi in snaži in v vsem marljivo oskerbuje;
- 4) nikar naj premlade ne spuša po plemenu, ampak v pravi starosti (kakor bomo učili pri vsakem razspolu posebej) kadar se je poželjenje po plemenu spet in spet in pa močno oglasilo. Če bo gospodar že na prvi majhni opominček tekel s telico k juncu, češ, da ne bo nič zamudil, se bo pač pozneje zlo kesal, ker premlada živina mu bo storila ne le majhno temuč tudi slabotno živinico. Otrok še ni nikoli možaka rodil! Če pa se gospodarji bojé, da bi jim živina potem jalo va ostala, ako bi ne zadostili prvemu pojanju, se pač motijo, in le govoré kar so od družih slišali in ti spet od družih, — skusil pa tega nobeden ni. Menda še ni in tudi ne bo človeškega rodú konec, čeravno morajo fantje in deklice zatajevati prvo spolno opominovanje!
- 5) Kakor premlada živina ni za pleme, tako pa tudi prestara ne, ker na unem koncu kakor na temkoncu ni prave moči; tam je še ni, tukaj je že ni.

§. 6. Kako pa, če domačo živino plemenimo s ptujim rodом, ali če, kakor pravimo, domač rod s ptujim križamo?

Mali gospodar, ki nima priložnosti svoje domače živine s ptujim zlahnim rodом plemeniti, naj za tega voljo nikar ne obupa, da bi si ne mogel svojih živinčet zboljšati, če jih ravno požlahniti ne more. Imamo že tudi med domačo živino dobro, in le naša skerb naj bo, da bomo za pleme le naj bolj in naj bolj enako izbirali, in zvesto in stanovitno ravnali v vsem, kakor smo ravno rekli. Če imamo slabo živino, so naši stari očetje in mi sami tega krivi, ker oni niso imeli pravega zapopadka ali terdne volje

živino svojo zboljšati in ga tudi mi nismo imeli. Vse to pa zamoremo popraviti, ako ravnamo kakor smo učili v §. 5.

Če pa ima gospodar priložnost svojo domačo živino po natanjčnim prevdarku poglobitnega vodila (glej §. 5.) s ptujim rodom požlahniti ali če si zamore sam ptuj rod omisliti, s katerim bo domačo križen paril, mu povémo, da v ta namen ni treba ptuje matere, ampak le tujega očeta. S tim očetom ptujega rodú naj plemení svojo domačo izbrano živino ženskega spola neprenehoma tako dolgo, da je mladina do dobrega očetu podobna. Kdaj pa bo taka? V 1., 2., 3., 4. rodu še ne, ampak po mnogih skušnjah še le v 5. rodu.

Slavni učenik kmetijstva je to s številkami prav očitno takole dokazal: Zaznamvajmo, je rekel, svojo domačo kravo, ki nima nič žlahne kervi v sebi, z 0 (ničlo), žlahnega ptujega bika pa s 100 deli žlahne kervi. Ta dva se parita skupej, tedaj bo od nju rejena telica imela od očeta pol (50 delov) od matere pa tudi pol (tudi 50 delov) kervi. Po tem takem je že na pol žlahna. Če to pariš ob svojem času spet z žlahnim ptujim bikom, bo imela od njih rejena telica 75 delov žlahne očetove kervi. Če pariš to telico spet s ptujim žlahnim bikom, bo imela 87 in pol delov očetove žlahne matere. Če spet to mlado pariš z žlahnim očetom, bo tedaj v četrtem rodu že čez 93 delov žlahne kervi — v 5. rodu bo potem popolnoma 100 delov žlahne kervi v mladino prelite.

Naj tedaj noben gospodar ne misli, da je že svojo živino do korenine zboljšal ali požlahnil, če je svojo kravo enkrat pri švajcarskem biku imel, in da tele bo potem že žlahno in če je junec, da bo za pleme že tako dober, kakor pravi, izvirni švajcarski. Ni res! kakor smo ravno dokazali. Tak junček zna sicer bolji in lepši biti, pa stanovitna korenina še ni. Treba je še zmiraj skozi kakih 4 rodov od izvirnega švajcarskega junca narejene telice pa iti s pravim švajcarskim juncem, da po takem stanovitnem križanju se doseže žlahni zarod. — Če ni mogel oče tega dopolniti, mora sin napredovati in dodelati, kar je oče začel. To se pravi umna živinoreja.

Ker pa po križanju požlahnjena kri je ventar le mešana kri, se tedaj pozneje — po več letih — lahko zverže spet v domačo, je tedaj treba od časa do časa ponavljati (frišati) rod s ptujo žlahno živino možlega spola, da se v okom pride zveržkom.

Drugo poglavje.

§. 7. Od klaje, strežbe in oskerbovanja živine sploh.

Za živino je treba skerbeti prec ko je v maternem telesu spočeta bila noter do smerti njene. Skerb za njo pa ni zmirej ena, ampak se ravna po različni starosti, ktera se navadno loči v 4 dôbe. Perva doba obsega: sad v maternem telesu, druga: mladega dokler sesá, tretja: mlado živino po odstavi noter do pervega plemenjenja, četerta: odrašeno živino noter do njene smerti.

a) Skerb za sad ali mladega v maternem telesu.

Skerb za mladega v maternem telesu zapopada skerb za starko, ki ga nosi. Zlasti perve 3 mesce pri veliki živini in perve tedne pri mali živini, je sad z materjo le rahlo zvezan. Varuj tedaj, da se ta zveza po pretegi, teku, skajanji, pretepu, sunku ali vdarku na trebuh matere i. t. d. ne odterga in mati ne zverže, ali da prezgodaj ob mladega ne pride v poznejem času, zlasti zadnji čas brejosti, kadar je trebuh že velik, teža velika, ki jo starka nosí.

Poskerbi, da bo starka imela dosti klaje, posebno v drugi polovici brejosti, ko že mladiček več živeža potrebuje, ker bolj raste. Toda ene dni pred porodom in ene dni po porodu ji enmalo klaje pritergaj, da ne bo presilno nabasana ob porodu, kadar lahke sape potrebuje, pa tudi ne preveč obdarovana s klajo perve dni po porodu, da mleko vimena preveč ne zaliva in tako imenovanega „ovčiča“ ali „sajevca“ na vimenu ne napravlja.

Varuj jo, da ne dobiva; dokler je breja, spridene, zmerznjene klaje in takošne ne, ki živino zlo razbaše in jo rada napenja ali ktera nič v sebi nima.

Skerbi, kakor smo že v nauku pri porodih govorili, da se mlademu, kadar pride na svet, nič žalega ne zgodi (glej 5. del „živinozdravilstva“ stran 26–29.)

b) Skerb za mladega dokler sesá.

Materno mleko je edini naravni živež mlademu; to mu je živež prav po natori, ktereга gré sam iskati. Naj se

mu tedaj privoši prvo mleko, katero navadno „mlezvo“ imenujejo. Mleko prva dva dni je drugačno od poznejšega, ker to mleko nima le mlademu živež, temuč mu ima tudi dristilo (pergacija) biti, ktera iztrebi iz čev tisto limasto blato, ki se je napravljalo v trebuhu mladega, dokler je še sad bil v maternem telesu. Natora nareja ravno za tega voljo to mleko nekako slano, da sol potrebi blato iz života. Če tedaj gospodar v svoji aboti ne pusti mlademu tega mleka, ker je neravadne barve in baže, ravno dobri materi natori ravna nasprot. Potreba bi bilo tacega modrijana pri nosu prijeti in ga peljati med divjo živino, ktera je vendar veliko bolj zdrava in terdna, kakor naša vdomaćena, da bi vidil, kdo uni prvo mleko izmolzuje, da ga mladiček ne posesá. Naša mlada živina boleha ravno za tega voljo pogostoma, ker se ji to mleko ne privoši, sadovo blato zabasano v čevih ne gré od nje, se začne kisati, potem mladiča kolje in napenja, driska ga žene, noge mu v kolenih žačno otekati i. t. d. In obdolžujejo se potem copernice, hudobne sosedinje i. t. d., — neumnost lastna pa, ki je vsega tega kriva, se ne vidi! — S tem pa ne rečemo, da bi mogel mladiček vse to mleko posesati; kar ga mu ostaja, naj se le pomolze, da vime ne oteče.

Dovoli mlademu, ktereга misliš za pleme obderžati, kar naj dalje moreš, sesati, ker mleko materno ga naj bolje redí in močnega naredí. Kdor hoče večjo živino iz manjše domače si izrediti, ima v tem, da mlade delj časa sesati puša, gotov pripomoček. Za pleme obderžane teleta, jagneta in kozlički naj sesajo naj manj 6 tednov, žbeta pa 6 mescov; praseta sesajo večidel, dokler se jim poljubi.

Če ima mati toliko mleka, da ga mladiček vsega posesati ne more, ali če bi mu preveč povžitega v škodo bilo, je treba mater molsti, da mleko ne zastaja v vimenu in bolezen (ovčiča) ne napravlja.

Naj bolj naravno je, ako mladiček oštane pri materi; navadno so vendar mladiči zovlj prostora v posebne pregraje zaperti in se pušajo le ob določenih urah k materam. V teh tesnih pregrajah pa so mladiči kakor jetniki, in to je zoper natoro in zdravje, če ne morejo včasih enmalo ritati in poskočiti. Naj bi tudi v tem le natora izgled bila. Divja živina ima svoje mlade vedno okoli sebe.

Varovati pa je treba, da starka, mladih ne pohodi ali kako drugač ne poškodeje, kar se pa le pri svinjah po hudobni volji zgodi, ktera včasih svoje mlade tudi rada po-

žrè. Kako pa se to odverne, smo učili v nauku pri porodih (glej stran 28.)

Sicer naj bo hlev, v katerem so mladiči z materami, zračen, gorák, pa vendar ne preveč soparčen, ker tudi zrak je mladini živež; sicer pa naj se doječe matere in mladi varujejo, da merzla sapa čez nje ne piše.

Posebno zdrava in terdna živina bo tista, ktera pride v takem času na svet, da zamorejo mladi z materjo vred kmalo na pašo; pašnik pa mora biti na sončnem kraji in v zatišji, hudega vetra obvarovanem. Tako mater na paša spremljaje se vadi mladiček počasi družega živeža in se tako rekoč nevedoma sam odstavi.

Včasi se primeri, da starka koj po porodu zbolí ali pogine, in da mladega, ki nima sesati, je traba učiti, da iz sklede ali kake druge posode drugo mleka (koj spod krave ali izzačetka enmalo mlačno) pije. Sesati zna mlada živina sama po sebi, piti pa iz posode še ne zna; lahko pa se tega privadi, če vtakne gospodinja ali dekla en perst v mleko, da iz mleka ven gleda; ako se pristavi mladeč zdaj k skledi z gobcom, da prime za mlečni perst kakor za sesec, bo kmalo vedil, kaj je v skledi, in če kake trikrat tako ž njim ravnaš, se bo kmalo naučil sam mleko popivati iz sklede.

Mleko pa je za mladega vselej naj bolj naravni živež in če se mu čez en teden začne drugačna hrana dajati, je izperva vselej na to gledati, da je mleku zlo podobna, postavim, beljak od jajca, moka ali otrobi na vodi, v vodi razdrobljene lanéne preše. Dokler mladič še nima dosti zob in je želodec še zlo tanka in slaba kožica, nima moči, da bi mogel sená ali sicer terde klaje zvečiti in prebavljati. Naj bi tega vsak pameten gospodar nikdar ne pozabil.

Odstavlja naj se pa mlado vselej polagoma; pomalem naj se mu priterguje mleko na dan in v tem poklada druga primerna klaja; če je, postavimo, pred sesalo 4krat na dan, naj se mu dovoli to potem skozi ene dva dni le 3krat, čez spet dva dni le 2krat i. t. d. Treba je tako ravnati, da ne zbolí v enem hipu odstavljenno mlado zavolj velike premembe živeža. To počasno odstavljanje je pa tudi za take matere potrebno, katerih gospodar po odstavi mladega ne molze, kakor so kobile, svinje i. t. d. Če takim hipoma odstaviš mladega, -se bo vime napelo in zbolelo.

Govorili smo dosihmal le od dojenčkov, kako naj od matere dobivajo živež, — ker pa starka, da more mla-

dega rediti, mora sama rejena biti, se iz tega že očitno vidi, da kdor za dva živi, mora tudi za dva rejen biti. Starka tedaj, dokler doji, mora več in dobre, tečne klaje dobivati, da ona ne hujša, in da mlado dobiva dovolj hrane, ker že gori smo rekli, da moč in velikost živine se ravnote potem, kakor je mladič iz perva rejen bil.

c) Skerb za živino po odstavi do prvega plemenjenja.

Mlada živina mora dosti in dobre klaje dobivati; če živina strada v mladosti ne bo nikoli nič prida.

Pozimi se ji naj bolj prileže sladko, zeleno seno (merva), rujava začrnela merva in pa otava naj se nikar ne pokladate. Pri dobri mervi se mladina naj bolj počuti; turšica, rež, pšenica, bob jo preveč redi in pregosto kri dela, ob slami in enaki malopridni klaji pa hujša.

Kakor hitro pa je vreme za to, da more brez škode mladina na pašo, naj se goni na pašo, ker prosti zrak in gibanje in skakanje pod milim nebom daje živinčetom moč in zdravje. Tudi če se v hlevu redijo, naj se spuščajo ob lepem vremenu vsak dan iz hleva. Kar se sicer pašnikov tiče, morajo biti suhi, proti soncu ležeči in obvarovani burje in severja. Nevarno je mlado živino zgodaj, dokler je trava po rosi preveč mokra, na pašo spuščati, ravno tako pa tudi ob hudi vročini, ako na pašniku ni dreves, da bi se živinčeta, kadar sonce zlo pripeka, ne mogle vleči v hladno senco. Ako gospodar vsega ne porajta, ni čuda, ako mu večkrat boleha živinca pa tudi pocepa. Ni prav, ako se mlada živina mehkuži, pa tudi ni prav, ako gospodar misli, da je živina železo, kateri ne more nič škodovati!

Dokler se živina v hlevu redi, naj si gospodar dobro zapomni, da vsaka stvar dokler raste, potrebuje primerne gorkote, ker le gorkota pospešuje rast vsih stvari na zemlji; mraz zaderžuje življenje. Pri reji posamnih živinskih razpolov bomo povedali, kolikšna gorkota je za vsako primerna. Kakor pa ne smé v hlevu merzlo biti, tako pa nasproti tudi ne smé biti prevroče, presoparno, zagatno, ker v takem hlevu ni čistega zraka in brez dobrega zraka, ako živino še tako dobro pitaš, ne boš izredil zdrave in močne.

Zdaj pa še nekaj. Kadar živina odraša in močnejša prihaja, se izbuja v nji tudi poželjenje po plemenu; to poželjenje se pa toliko prej izbuja, če je mladina možkega in ženskega spola skupej v hlevu. Ker pa mlada živina

ne smé privezana biti; je treba, da se mladina možkega spola skupej, ženskega pa tudi skupej v posebno ograjo v hlev postavi, da se obrani prezgodno plemenenje.

d. Skerb za odrašeno živino noter do njene smerti.

Kadar je živina toliko dorastla, da je za pleme in vsako drugo rabo, kakor si gospodar želi, je treba ž njo tako ravnati, da mu zamore dobro služiti za to, v česar jo je namenil, naj že je za pleme, vprego, molžo, pitanje, volno i. t. d.

Ker živina ni vsaki čas za vsako rabo, bomo vse to v 2. delu na drobno razložili, kjer bomo od posamnih razpolov govoriti. Tu bomo le to povedali, kar sploh velja, da gospodar zvé poglavitne vodila.

Od hrane ali klaje.

Hrana (klaja) je ena poglavitnih potreb za življenje. Gospodar mora tedaj živini toliko in takega živeža dajati, da bo v stanu to mu steriti, kar od nje terja, zraven tega pa vendar ne potratno klaje zametovati.

Dan na dan in leto za letom naj tedaj dobro redi živino. Vediti pa mora pri tem, da klaja se ne ceni po velikih kupih, ampak potem: ali ima dosti tečnega redivnega v sebi; če si živina nabaše želoдец v obilno klajo, bo sicer vamp napet in velik, živina bo veliko posrala, v kri pa in potem v meso, mast, kosti i. t. d. pa bo celó malo prišlo. Eno periše tečne klaje ima včasih več v sebi, kakor cel kup druge prazne.

Kolikšna mera klaje na dan je nek prava mera, da se živina pri svoji moči ohrani? Na to zamoremo po gotovih skušnjah veljaven odgovor dati in iz serca želimo, da bi si gospodarji to mero dobro zapomnili in da bi jim bilo vodilo pri klaji (furanji) njih živine. Čujte! Dobro senó (merva) je za živino to, kar je za človeka meso in vino. Za to se jemlje v živinoreji senó tako rekoč za srednjo mero, po kateri se ceni vsaka druga živinska klaja, ktera ima ali manj ali pa tudi več tečnega (redivnega) v sebi. Po ti meri velja tedaj sledeče poglavitno vodilo za futranje, ki od vsih skušenih živinorejcev poterjeno se glasi: Presodi ali zvagaj živo živino, koliko vaga ali koliko je težka, in potem ji na vsak cent ali na 100 funtov, ki jih vaga, dajaj na dan 3 funte in pol será ali pa kake druge klaje

toliko, da zda za 3 funte in pol sená (merve). Če vaga, postavimo, živa živina 2 centa, boš prave mero zadel, ako ji ne dan daš 7 funtov merve ali toliko druge klaje, da zdá za 7 funtov merve. Da pa more gospodar primerjati drugo klajo z mervo, mu podamo v sledečem pregledu tako tarifo.

Da druga klaja toliko zaleže ali toliko tekne živini kakor ji zaleže, postavimo, 100 funtov dobrega sená iz travnikov mora živina dobiti:

izmed suhe klaje:

dobrega planinskega sena	82	funtov
sená navadne detelje	94	”
sená nemške detelje	93	”
sená turške detelje	89	”
slabejega, terjega sená	175	”
pšenične slame	275	”
režene slame	300	”
ovsene slame	225	”
ječmenove slame	200	”
sočivje slame	175	”

izmed zelene (frišne) klaje:

dobre trave, detelje, grahore vsake sorte.	400	”
ravno te pa bolj slabe sorte	487	”
ravno te pa bolj stare in terde	450	”
repnega in pesnega perja	550	”

izmed korenstva:

krompirja	200	”
pese	300	”
korenja	275	”
repe	450	”

izmed žita:

turšice	50	”
pšenice	45	”
reži	43	”
ječmena	46	”
ovsa	55	”
divjega kostanja in čeloda	75	”
reženih otrobov	60	”
lanenih preš	50	”
olovih tropin	120	”

Iz tega se vidi, da je tečnost klaje različna in da nekatere manj že bolj redi kot od druge veliko. Da tedaj gospodar ve razsoditi tečnost te in une klaje, naj mu bo ravno omenjena tarifa tečnosti vodilo, iz kterega, na pri-liko, razvidi, da je deteljno seno še bolj redivno kot navadno seno iz travnikov, da pa slame je treba dvakrat ali trikrat toliko kot sena dati, 4krat in 5krat toliko celo si-rove (frišne) klaje i. t. d.

Kakor smo iz dozđaj rečenega spoznali, da je razlo-ček med klajo in klajo, tako moramo na dalje povedati, da klaja veliko več zda, če je, kolikor je moč, zdrobljena, razrezana, zmleta i. t. d. Takošno zelodec lože prekuha in prebavi, da mu nič ne uide. Manj tečna in manj okusna klaja pa se zboljša in živini bolj prijetna naredi, ako se skuha, popari, spari, osoli in z drugo bolj okusno in tečno pomeša. Skuhana ali poparjena klaja več zda, krave več molžejo in sploh se živina po nji bolj spita in odebeli. V več krajih Belgije, kjer je živinoreja in kmetijsko sploh na visoki stopnji, dajejo govedom le samo toplo hrano; sičér pa odnekđaj že v mnogih de-želah manjši kmetovavci dajejo govedom poparjeni futer (rezanco s repo, peso, korenjem, krompirjem) zraven suhega (kakih 6 do 10 funtov merve). Po več krajih, zlasti v doljni Austrii i. t. d. pa dajejo z velikim pridom goveji ži-vini vsaki dan rezanco, ki se se v kadeh sama po sebi spari in toliko skisa, da diši kot kisljato vino. Tako ravnati, je kaj dobro, le na to mora gospodar skerbno paziti, da se sparjena rezanca preveč ne skisa, namreč da ne postane tako kislja kakor jesih ali da ne gnjije, ker potem se živini priskuti.

Kdor hoče svoje goveda dobro rediti, naj si napravi po številu živine večjo ali manjo kad; to kad naj napolni z rezanco, kakoršne si bodi slame; pa ne celó do verha. Na rezanco naj vlije toliko vode, da se vsa dobro namoči; potem naj pridene nekaj domače soli (na vedro vode četertinko funta soli) ter naj vse skup s kakim kolim dobro premeša. Za poboljšek se z velikim pridom tudi pridene mervica otrobov. Tako namakana in osoljena rezanca ži-vini kaj dobro tekne in krave dajejo veliko mleka. Za vsaki dan se napravi nasproti taka rezanca; osoljena voda pa služi za 3 ali 4 dni. Tako sem vidil ravnati pri živinorejcih na kmetih poleg Dunaja; krave so bile kaj lepe in dajale po 12 bokalov mleka na dan.

Naj se pa poklada živini to ali uno, nikdar se ji ne sme na enkrat preveč dati, ampak po malem,

naj bolje trikrat na dan (zjutrej, opoldne, zvečer); čedna naj bo klaja in v čednih posodah, da se ji ne gnjusi. Naj si živini tudi toliko pokoja pusti, da polagoma sne in da želodec zamore prekuhati, kar je dobil. Vozniki že to sami iz lastne skušnje véjo, zato futrajo konje saj dve uri poprej, preden jih naprežejo.

Tudi ni varno živine nanagloma iz suhe klaje na zgol sirovo (frišno), kakor tudi iz sirove ne na zgol suho djati; vsak tak prenagel preskok utegne bolezen, posebno drisko in napanjanje, napraviti; naj se živina počasi prepelje iz suhe na sirovo klajo, tako, da si ji izperva meša sirove med suhe po malem in zmiraj več, dokler ne pride na zgol sirovo.

Na napanjanji je tudi veliko ležeče, ker bistra, hladna voda je živini ravno tako za moč in zdravje potrebna kakor dobra klaja; napaja naj se med futranjem ali po futranji suhe klaje.

Po skušnjah slavnega **Pabsta** potrebuje prešič naj več pijače, ovca naj manj in scer ob srednje toplem vremenu potrebuje prešič **Skra t** več vode kot suhe klaje, goveda **5 k r a t** več, konj **4 k r a t** več, ovca **3 k r a t** več. Koj po sirovi klaji, posebno po detelji, jo napajati, jinapravi nevarno napanjanje.

Zdaj pa še nekaj od soli. Sol je vsakemu želodcu potrebna; če se živini klaja soli, se pomaga želodcu, da lože prebavlja tudi slabejo klajo, in živina ostane krepka, vesela in zdrava.

Sol je človeku, pa tudi živini potrebna. To je resnica, zoper katero se ne dá nič družega nasprot réci, kakor to, da ne more vsak kmet živini soli dajati, ker si je revež še večkrat sam sebi kupiti ni v stanu. „Ker nič ni, je tudi cesar pravico zgubil“, je star pregovor, kterega tudi mi nismo pozabili, ko smo rekli: da je sol človeku pa tudi živini potrebna.

Ako tedaj sol za živino priporočamo, jo priporočamo tistim kmetovavcom, ki so v stanu si saj nekoliko soli za svojo živino kupiti, posebno živo pa jo svetujemo tistim, ki so dobri, premožni kmetje.

Preden pa se dalje v to reč vrinemo, hočemo svojim bravcom pred vsim nekaj povedati, kar jih bo prepričalo, da naše besede niso prazne in da sol ni potrata, zmišljena le po tako imenovanih „učenih“ ljudeh, kateri si vse sorte reči zmišljujejo, brez da bi zares dobre ble.

Vsakdo vé, da želodec živine ni suh meh, v kterega bi se spravljalo to, kar povzije, kakor v suho šrambo — ampak želodec je prava kuhinja, večí

ali manjši, kakor je živina, — poglavitni kuharji v njem pa so soki, ki se v želodcu in čevih pripravljajo in tudi po slinah v želodec pridejo. Ze zdavnej so hotli umni možje zvediti: iz česa tisti imenitni sok obstoje — in najdli so: da eden nar imenitniših sokov med njimi, ki se želodčini sok imenuje, ima veliko solne kisline (solí) v sebi.

Solna kislina (sol) je tedaj obstojni del želodčinega soka, ktero natora sama v želodcu naše domače živine kakor nas samih kuha. Vzemimo želodčnemu soku solno kislino, in želodec ne bo mogel več prav kuhati, — povžiti živež bo obležal neprebavljen v želodcu in čevih, živina bo na mnoge viže hirati začela, ker se ne bo mogla dobra tečna kri v živini narejati, ktera se le dela iz dobro prekuhane piče v želodcu in čevih.

Če tedaj živini solí damo, ji dajemo to, kar ji natora sama daje kot nar potrebniši pomoček za prekuhovanje povžile piče.

Kolikrat vidimo živino slabo in klaverno s kermožljivimi očmi, s šetinasto dlako, brez moči; jed se ji upira! Naj bo taka živina za molzo, ali za pitanje ali za vprego namenjena, nikjer ne bo dobro storila.

Poišimo pa vzroke, zakaj da je živina taka, bomo našli — če ni kakošna posebna bolezen v nji — da ji ali klaje manjka, ali da je klaja slaba, spridena, ali da je po slabem vremenu in napačnem gleštanji hirati začela.

Pa kako temu pomagati? Kmetovavec si ne more vselej dobre klaje omisliti, če je slabo pridelal, — tudi z vremenom ne more gospodariti, da bi ne bilo mokrotno i. t. d. V tacih okoljšinah ni drugzega gotovega pomočka zoper vse to, kakor sol.

Že natora sama naganja živino, da slano zidovje rada liže, da včasih celo scavnico serka in vse pohotno požira, kar je kolčikanj slanega okusa, zato ker silno poželjenje po soli v sebi občuti in si prizadeva, temu poželjenju na vsako vižo zadostiti, zato se ji tudi scavnica ne gnjusi, če je le slana.

Dajmo taki živini potrebne solí, in kmalo bomo vidili, kako bo od dné do dné boljši, — koliko raji bo začela tudi po slabi klaji segati, koliko bolji jo bo sedaj prekuhala, ker ji bo sol pomanjkanje slanega želodčnega soka nadomestovala. In ker bo raji jedla in tudi bolje prebavljala, se bo kmalo v vsem zboljšala, da jo boš od poprejšne komaj poznal. Vse to bo storila sol, če, kakor smo že poprej rekli, ni kakošne bolezni v živini.

Sol si moremo v tacih okoljšinah ravno tako misliti, kakor pripravimo. Eno samo preslabo živinče ti ne more vozá čez klanec spraviti, mu pa priprežeš še eno v pomoč, bo pa šel. Ravno taka je s soljó, ki pride prepíčlemu ali preslabemu želodčnemu soku v pomoč — v pripravo.

Sol je tedaj prava namestnica želodčnega soka, ki spodbada vse tiste dele, ki pri kuhanji povžite klaje pripomorejo. Kdor tega ne verjame, naj pošupa en kos mesá ravno zakljane živine s soljo, bo vidil kako se bo kerčiti jelo; kuharce to dobro véjo, katerem se ravno osoljena riba večkrat z rok zmuzne.

Povžita sol napravi tedaj več slín, več želodčnega in čevnega soka, pá tudi več žolca — tedaj pomnoži vse tiste soke, ki so kuharji povžite jedí. Al še veliko delj seže moč solí, tako da se naredí potem veliko boljša kri, iz dobre kervi več in boljši mesó, mast, loj, obilniši molza i. t. d., dlaka in volna postane gladka, živina je vesela in močna, da ji ne škoduje vsaka reč. Vse to stori sol!

Dalje tudi skušnja učí, da sadeži in živinske stvari se dajo v solni vodi delj časa gnjilíne obvarovati, — da osoljeno suho mesó je mečji in ložej prebavljivo, — da kisló zelje, kislá repa tudi po soli svojo dobroto dobiva. Kar sol zunaj trupla dela, dela tudi v trupu.

Iz vsega tedaj vidimo, kolikšno dobroto nam je Bog s soljó podelil, in kako kratkovidni so tisti, ki še dvomijo: ali je sol zares dobra in potrebna živini.

Ko smo dokazali veliko moč solí za rejo in zdravje živine, grémo na dalje o ti reči.

Pervo vprašanje: Kdo naj dáje živini solí? Odgovor: Vsakdo, kateri hoče biti dober gospodar, — zakaj živini daná sol je kapital, ki verže dobre činže, in nikdar v zgubo ne gré. Sol, če tudi z gnojem iz živine pride, povikša rodovitno moč gnojá, ker je po skušnjah znano in poterjeno, da je sol že sama po sebi dober gnoj.

Drugo vprašanje: Kakošna sol naj se dáje živini? Odgovor: Vsaka sol, naj bo čista morská, kuhana, kamnitna, ali tako imenovana živinska sol, zmešana z encianom, pelinom, ogljem, je dobra, da je le sol in ni okusu živine zoperna.

Tretje vprašanje: Kteri živini naj se dáje sol? Odgovor: Nar bolj potrebujejo solí tiste plemena, ktere prežvekujejo, namreč govéda, ovce in koze. Ta živina ima 4 prostorne želodce, ona povžije veliko več klaje grobe in težji prebavljive, kakor druga živina; zato potrebuje večí pomoči v želodcu za prebavo povžite piče. —

Dobro tekne sol tudi konjem in prešičem, konjem, zlasti takim, ki le samo frišno klajo ali senó, otavo ali deteljo dobivajo, — prešičem pa, ki se pitajo. — Po raspòlu potrebujejo bolj soli krave, ovce, koze in volí, kakor biki, ovnji in kozli, — mlada živina, ki še za rast več klaje potrebuje in ki je glistom bolj podveržena, je potrebuje bolj, kot stareja, — molzna in pitavna živina bolj kakor vprežna. — Dalje potrebuje soli taka živina, ki se skozi celo leto v hlevu derží, ali ktera hodi na močirno pašo, kjer ločje in bičje rase, ali na pašnike, na katerih vročina vso travo zaduši, ali ktera več slame kakor sená povzije. Taki živini pa, ki se pase večí del leta na planinah po dobri, sladki, dišeči, tečni travi, kjer žviva čisti zrak in čisto vodo in tedaj njeni želodec že vse dobiva, česar za lahko prebavo klaje in za dobro kri potrebuje, ni treba clo nič soli, ali le takrat, če v hleve pridši se ji slabeji poklada.

Četerto vprašanje: Kdaj naj se daje živini soli?

Odgovor: Takrat je je posebno potrebna, kadar pride iz frišne klaje na suho, in proti koncu zime, ko je že boljša klaja pošlá, — kadar se ji spridena, mokro domú spravljena, zatuhla klaja poklada, — kadar se živina pita, da veliko klaje o kratkem času povziti mora. Tudi o tacih letinah, ko trava na spašnikih zavolj vročine naglo vsahne in vode zmanjka, da je živina po tem prisiljena, slabe močirnate zeliše žreti in mlako piti, da si glad in žejo potolaži. Pa tudi posebno takrat potrebuje živina soli, ko se je kakošne kuge bati; sol, ki pomaga klajo dobro prekuhati, stori živino močno, da se natora lože bolezní brani.

Péto vprašanje: Kako naj se sol daje živini? Odgovor: Sol se daje živini na 3 viže. Ali se ji postavlja v velicih koscih v jasli ali na tla, da jo liže, — ali se zdobljena potresa na klajo (rezanco, pomije i. t. d.), — ali se poprej v vodi raztopi, in se s tako osoljeno vodo zelena, suha ali poparjena klaja poškropí. — Sol za lizati je le za tako živino (govejo), ki ima bolj ojster in terd jezik, — taka sol je tudi dražji, in ima to napako, da se ne more določiti, koliko naj je na enkrat políže. Veliko boljši je tedaj gotovo mero soli v vodi raztopiti, ali še bolji je, jo razdrobiti in ž njo klajo potresti.

Šesto vprašanje: Koliko soli naj se daje živini?

Odgovor: Kakor človek za pol funta mesa dvakrat toliko soli potrebuje, kakor za eno četertinko funta, ravno tako tudi živina toliko več soli potrebuje, kolikor več klaje povzije. Skušnje sploh učé, da je za 10 funtov klaje 1 lot

šolí potreba. Ker tedaj eno govedo ali en konj srednje sorte, ali pa 10 ovác ali 5 prešičev na en dan 20 funtov njim primerne klaje dobiti morajo, potrebuje tedaj eno tako govedo, en tak konj, ali 10 ovác ali 5 prešičev skupej vsak dan nar manj dva lota soli, — za celo leto po tem takim skupej 20 funtov. — Ako hočemo od živine več dobička imeti in ji dajemo vsake sorte klaje na dan 30 funtov, ji moramo tudi vsak dan 3 lote soli dati. Če pa živino pitamo, da dobi vsak dan 60 funtov klaje, se ji mora tudi 6 lotov soli na dan dajati.

Kadar pa živini sol dajemo, moramo skerbeti, da tudi dovolj piti dobiva. Kriva misel je, da po soli živini voda škoduje, ali da sol po vodi moč zgubi. Že natora sama nam očitno kaže, da je po soli in po osoljenih jedilih pijača potrebna, zato nas in živino žeja. Treba je tedaj, da se živini po dani soli ali po osoljeni klaji vselej piti da.

Nadjamo se, da bo iz tega poduka vsakdo koristnost in potrebo zapopadel, svoji živini soli dajati, ker smé verjeti, da tisti goldinar, ki ga bo za živinsko sol na leto dal, mu bo deseterni dobiček na mleku, mesu, loju, špehu, volni ali na veči moči živine vergel — zraven tega pa bo tudi živino marsiktere bolezní obvaroval, ktere ozdravljanje, če tudi ne pogine, dostikrat desetkrat večí stroške gospodarju prizadene.

Le takrat, kadar živino huda driska dère, naj odjenja gospodar za tisti čas s soljó, da se želodec in čeva še bolj ne zdražijo.

Kdor noče vsaki dan soli svoji živini dajati, naj jo daje saj vsaki drugi dan v nekoliko obilniši meri, kakor smo jo poprej za en dan določili po obilnih skušnjah, znanih iz vsih dežel svetá, kjer živino redijo, in ktere je tudi dunajska kmetijska družba knetovavčom priporočila.

§. 8. Raba živine.

Za delo.

Konji, voli in tudi bolj po malen krave so za vprego. Za vprego pa je živina brez škode pripravna, kadar doseže dosti moči v pravi starosti. Od tega bomo govorili pri vsakem razpolu posebej. Tudi dorašena živina naj se vprega po pameti, to je, toliko naj si je naklada, kolikor peljati zamore brez pretege, in nikar naj se predolgo ne žene, da ne onemore. Gospodar, ki preganja živino, je sam sebi sovražnik, ker pregnana živina pride hitreje ob moč, včasih pa nevarno zbolí. Tudi na

opravo (kšir) je treba paziti, da ji je pripravna, da ji delo izlahkoti ne pa obtežuje. Posebno z mlajšo živino, kadar se začne vpregati, se mora rahlo in lepo ravnati, da ne postane oporna (štetig), kar se le prevečkrat zgodi. Hudobne in muhaste živine pride malo na svet: večidel jo še le neumni in sirovi gospodarji hudobno in muhasto naredé.

Sploh pa živino s presiljenjem terpinčiti razodeva tudi hudobno serce, in boj se tacega, ki nima usmiljenja z živino.

Da živina, ki več dela, mora več klaje dobivati, vsak sam razume, ker se ji mora nadomestiti, kar se v živini po delu podela.

Za molzo.

„Krava pri gobcu molze“ je star domač pregovor. Kakor se tedaj kermi ali futra, tako tudi molze. To je poglavitno vodilo. Pa še več družega je, kar stori, da je živina bolja ali slabeja za molzo. Ker pa to posebno zadeva krave, bomo od tega govorili pri reji govéd, da ne bomo ene stvari dvakrat ponavljali.

Za pitanje ali debeljenje.

Kaj se pravi: živino pitati ali debeliti? — Živino pitati se pravi, klajo, ki jo živini dajemo, hitro spremenovati v meso, mast ali loj.

Kako pa se to stori?

1) Da se v živino ob določenem času kar se naj več more klaje spravi. Tista mera, od ktere smo v §. 7. rekli, da je prava mera, veljá le za toliko, da se živina pri moči ohrani in da se nadomestuje to, kar je po delu zgubila. Če pa hočemo od živine več mesa, masti ali loja imeti, se jimora tudi več klaje dajati, iz ktere se napravlja meso in mast. Človek, ki ima le toliko dohodkov na dan, kolikor jih potrebuje za živež in obleko, si ne bo mogel ničesa na stran djati in konec leta je ravno tako suh, kakor je bil izzačetka. Ravno taka je tudi s pitanjem. Pitanci potrebujejo več.

2. Ker pa vsaka klaja ne redí živine enako dobro, naj se za pitance izbira takošna, iz ktere se napravlja več mesa, masti ali loja.

3. Če ima pa tudi živina veliko klaje in redivne pred seboj, pa je rada ne je in do dobrega ne prebavi, ne bo pitanje hitro spod rok šlo. Treba je tedaj, da je klaja takošna, da jo živina rada je in lahko prebavlja.

4. Pitanci ne smejo biti za nobeno drugo rabo: ne za molzo, ne za pleme, ne za vprego. „Nihče ne more dvema gospodarjama služiti“, je pregovor, ki posebno velja pri pitanji. Če želi gospodar svojo živino hitro spitati in jo potem v dнар spraviti, je ne sme več vpregati, ne mleka od nje pričakovati, in tudi ne po plemenu je pušati; kar bi mu prišlo na mleku, delu ali plemenstvu na dobro, bo šlo na mesu in loji v zgubo.

Pervo, da namreč pitanec, kar naj več more, piče povžije, se doseže, da 1) pičo po sili v živino bašemo, kar se dela pri perutnini, včasih tudi pri teletih, ali 2) da živino zmirej ješčno obderžimo; to pa se doseže, da ji pičo zmirej po malem (5krat na dan) pokladamo, da se ne prebaže želodec na enkrat, in da ji izzačetka dajemo slabejo klajo (pleve, seno), potem pa ko živina že bolj kočljiva prihaja, ji dajemo boljšo, bolj okusno (travo, korenstvo, žito), — da večkrat premenujemo pičo, da se ene ne prejé, — da manj okusno parimo ali kuhamo, z boljšo mešamo in solimo. Tako jo vabi gospodar, da ne neha rada jesti.

Drugo, da namreč pitanec več mesa, masti in loja nareja, se doseže s pokladanjem takošne piče, ktere ima posebno veliko močnatega in beljakastega v sebi; taka je: vsako žito, posebno kuruza, pšenica, ječmen, ajda, potem bob, krompir, laneni kravajci, sladko seno. Po takem živežu se redí živina na mesu in loji. Če si ji pa bolj vodena in sladkorna piča dajé, kakor repa, pesa, žene to bolj na mleko.

Tretje, da namreč pitanec zmirej dobro prebavlja, se doseže, da se ji vse lepo po redu in zmerno dajé, da je živina, hlev, posoda in živež čeden, da ne dela pretežko in bolj pokojno stoji, le včasih se po hlevu ali zunaj hleva prepelje. Sicer je pa sol dobra pomočnica za jesčinnost živine, zraven soli pa vse, kar je grenjko in dišeče, kakor brinjeve jagode, encijan, kalmež, pelin, divji kostanj. Pri prešičih živinorejci posebno hvalijo oglje, ki naj drobno stolčen ali zmlet se postavi jim v kot svinjaka, da ga jejo, kar se jim poljubi. Tudi žeplo in antimon se hvali, toda žeplo in antimon nista prijatla želodcu, ampak le trebušnim serkavnim žilicam in žlezicam; če se kaj zabašejo, se spet odpró s žepлом in antimonom.

Četerto, da se pitanci ne rabijo za nobeno drugo rabo, se doseže, da se živina ne molze, ne vprega, ne rabi za pleme. Zato se reže ali kastrira, ker je znano, da rezana živina se veliko bolje spita, kakor ne

rezana, in tudi meso njeno je bolj okusno. Zato je treba, da pitanec zmiraj počiva; če manj hodi, manj se izdela, zato imajo pitance v eno mer v hlev zaperte. Judje na Marskem, ki so pravi mojstri v pitanji gosí, ktere cele ali same njih masne jetra drago prodajajo, posade gos v lonec, da se ganiti ne more in jo v ti ječi kar hitro in prav na debelo spitajo. Gosí v loncu pa nimajo na svetlem, ampak še v kak tamen kraj jo postavijo, ker svetloba draži čutnice očešne; kar pa čutnice draži, jemlje živini meso in mast. Zato shujša človek in živina po bolečinah, zato shujša noga, če dalje časa bolečine terpi. Sicer pa naj imajo pitanci mehko in čedno nasteljo, da počivajo.

To so poglavitne vodila pri pitanji živine. Sicer je pa še vediti, da ni vsaka živina in ne vsaki letni čas za pitanje pripraven.

Naj lože in naj hitreje, tedaj z naj večjim dobičkom se spita popolnoma dorašena, ne premlada pa tudi ne prestara živina srednje velikosti; znamnja, ki že od zunaj kažejo, da se živina bo dala dobro spitati, so: mehka, volna koža, svitla dlaka, kratke noge, velik trebuh, debel rep.

Srednja gorkota je za pitanje naj bolja: prevroče in premerzlo, ne veljá oboje nič; če je prevroče, gré veliko po potu (znoji) v zgubo; če je premerzlo, se kerči vse v životu in živina sploh ni vesela. V hlevu, kjer se goveda ali prešiči pitajo, naj je 15 do 17 stopinj gorkote po gorkomeru Romirjevem, pri ovcah z debelim kozuhom pa je dosti 10 stopinj. Spomlad in jesen je tedaj po gorkoti naj bolje čas za pitanje; vendar se prešiči in tudi druga živina pita večidel na pozno jesen in pozimi zato, ker takrat ima gospodar naj več pridelka. Vendar mora ob mrazu skerbeti za gorak hlev.

Pita naj pa se živina tako dolgo, dokler še debeleja prihaja in se tedaj vidi, da se na pitanje obrnjena klaja splačuje, to je, da živina še zmirej mesa, nasti in loja nastavlja na život svoj. Kakor hitro pa gospodar vidi, da ne gré debeljenje naprej, je čas, jenjati s pitanjem in blago v dnar spraviti.

Drugi del.

Od živinoreje posamezno.

§. 9. Vvod v ta del.

Sklenili smo rejo posamezne domače živine tako razlagati, da pri vsakemu razpolu bomo v prvem razdelu povedali naj imenitniši reži, ktere zadevajo natoroznansko tistega plemena, in potem ko bomo vse to razložili in svoje bravce enmalo po svetu peljali, da bojo saj nekoliko zvedili od plemén in rodov ptujih dežel, bomo v drugem razdelku razložili to, kar prav za prav spada v živinorejo.

A. Od reje kónj.

Pervi ali natoroznanski del konjskega razpola.

§. 10. Popis razpolov.

Konj in še 5 družih plemén konjskega razpola se šteje h kopitarjem (Einhufer), to je, vse te plemena se ločijo poglavitno od vsake druge živne na svetu v tem, da imajo kopita. Vse te plemena imajo v sprednji in zadnji čelusti po 6 prednjih zob (sprednikov) in kočnikov tudi po 6 v vsaki čelusti; sicer pa ima živina teh plemén, če je možkega spola, med spredniki in kočniki v vsaki čelusti na vsaki strani še enega samca, ki ga v nekterih krajih jekel (Hackenzahn) imenujejo, — kobiljan in sploh živini ženskega spola izmed teh plemén pa ravadno manjka teh čvetero zob. — Puncica v očesu stoji poprek in je okroglo-podolgata; z zgornega roba notranje očesne kožice, ki se mavrica (iris) imenuje, visé neke majhne černe franžice doli; reber ima konj 18, zato je njegova persna votlina široka, da se pljuča zamoreo zlo razširjevati, in že to je znamenje, da je konjski razpol bolj kakor vsaka druga

domača živina za tek vstvarjen. Želodec kopitarjev je enojni in v primeri k velikemu životu majhen, čeva so pa so zatega voljo obširne. Žolčnega mehurja nima, ne konj ne nobeno drugo pleme tega razpola. Sicer ima grivo, znotraj na vsaki nogi rožen izrastek, ki se kostanj imenuje in od kterega se ne vé, za čmu je. Kobilja ima le dvoje sescov. Je po 11 mescov breja; stori navadno le po eno žbè. Konj zamore starost od 30 let, redkokotrikrat tudi od 40 do 50 let doseči.

Konji se nahajajo po vsem svetu. Pervotna domovina pa jim je, kakor človeku, jutrova dežela — Azija. Konja nahajamo v merzlih severnih krajih noter do 64 stopinje, vendar v Grönlandii in družih ledenih krajih se le redko kateri in majhen konj nahaja. Kakor prav merzli kraji niso za konja, tako tudi prav vroči ne. Konj zamore sicer veliko mraza in vročine sterpeti, pa uni in ta zatirujeta njega rast, moč in život. Da se je pa konj tako zlo razširil po vsem svetu, ni čuda, ker je zlo koristna žival; sicer pa so preseljevanja ljudstev, vojska in kupčija konje zaplodile sem ter tje po svetu.

Konjski razpol spada v 6 plemén, ki se imenujejo:

1) navadni konj, 2) osel, 3) dšigetaj ali napol osel, 4) cebra, 5) dam, 6) kvaga.

Od konj bomo več govorili. Od peterih njegovih žlahtnikov pa le sledeče povémo ob kratkem:

Osel je domača živina po več krajih sveta, zato, ker je za tovojenje in vprego koristen; naj lepši osli se nahajajo na Laškem, Španskem in Portugalskem, kjer jih zlo obrajtajo in drago plačujejo; so černe, rujave, sive, tudi bele barve, redki so tigrasti. Osel je močna in terpežna živina. Na Španskem in Laškem tudi oslovsko meso jedó. V Azii je več divjih sort oslov, med kterimi je dšigetaj ali napol osel spet posebna. Od osla so nekdanj mislili, da je preveržek konja, to pa ni res; osel je tako star kakor konj, in se od njega loči po postavi in značaji.

Kaj pa mezeg (Maulesel) in kaj je mula (Maulthier)?

Mezgi in mule so polutáni ali dvojci, to je, otroci dvojnih staršev (konjskih in oslovskih), tedaj napol od vsacega, in sicer s tem razločkom, da muli je bil oče osel, mati pa kobila; mezgu pa je bil oče žebec in mati oslica. Mula in mezeg sta možkega ali ženskega spola. — Mula je večja kakor mezeg in tako velika kakor konj (včasih 15 do 16 pesti): to ima od matere kobile. Sicer pa je mula po oslovsko izdelana, ima namreč velike, širke, ohlapljene ušesa, debelo glavo,

majhne oči, ozek križ, precej gol rep, ozko in visoko kopito in je termasta žival. Ker je pa močna in terpežna, jo zlasti za tovorenje zelo obrajtajo na Laškem in Španskem. — Mezeg je veliko manjši in tedaj bolj oslu podoben, zato ga ne obrajtajo kakor mulo ali pravega osla. — Mule in mezgi, ker so polutani, so jalovi, to je, ne med seboj se z oslom ne s konjem niso v stanu mladih roditi.

Dšigetaj ali napol osel je v Azii v pušavi Gobi doma, se ne privadi lahko človeka; streljajo tedaj le to živino in jejo meso njeno.

Cebra in dam sta pisana po životu, cebra pa bolj kakor dam; precej divja živina je, vendar se cebra dá še precej lahko ukrotiti, in tudi v naše dežele jo pripeljejo včasih tisti, ki divjo zverino vozijo po svetu in jo za denar kažejo; doma sta oba dva ta pisana konja v južni in zahodni Afriki, kjer nju meso jedó.

Kvaga, ktera v obilnih čedah prebiva v Afriki in kjer jo „divjega konja“ imenujejo, je zelo enaka cebri, vendar se lože vdomači.

Konj.

Pri nas imamo le domačega konja, vendar so na svetu tudi zdivjani, napol divji in popolnoma divji konji.

Zdivjani konji se nahajajo v Azii, izhodni Evropi, južni Rusii, južni in severni Ameriki i. t. d. Ti konji so bili izperva domači, zapušeni ali izpušeni pa od ljudi so se razteкли po stepah in pušavah in so potem se podivjili.

Napol divji konji se izreajo v tako imenovanih napol divjih kobilstvih; gospodarji imajo žebce in kobile, ktere precej prosto pod milim nebom živé, mlade divjake pa vjamejo, kadar so določeno starost dorasli, in jih vadijo potem za domačo rabo. Lové jih mnogoverstno z zanjkami, mrežami ali posebnimi mašinami Na Rusovskem, v Moldavi in Valahii, na Ogerskem i. t. d. je dokaj tach napol divjih kobilstev.

Divji konji se nahajajo po naznanilih zanašljivih mož še v nekterih krajih Azije in posebno velikih stepah Mongolskih, okoli Aralskega jezera in v južni Sibirii. Popolnoma divje konje imenujejo Rusi tarpane. Divji konj je majhen, ima debelo glavo, velike pa špicaste ušesa, bistre oči, kratko pa kodrasto grivo, kratek rep, dlaka je večidel mišje barve in debela kot kožuh; sila plahi so n hitri ko blisk. Živé skupej v čedah; vsaka čeda ima svojega vodnika, kteri čuje nad svojimi tovarši kadar se pasej,

Domači konji so mnogoverstnih rodov in rodbin. Vsi pa se razdeljujejo v vprežne in jezdne konje, kakor so za to ali uno rabo bolj pripravní, in v žlahne in borne.

Poglejmo po svetu in dajmo ogledati različne rodove. Med konji jutrovih dežel so naj izverstnejši: arabski.

Najlepši in naj žlahnejši konji so arabski. Ena pravlica pravi, da ti so se zaredili iz konj, ki jih je nekdam imel kralj Salomon; druga pa terdi, da naj žlahnejši arabski konji izvirajo od 5 Muhamedovih kobilj. Arabci imenujejo svoje naj žlahnejše konje kohilane ali kohlane, in terdijo, da vsi ti so zapisani s svojimi staršimi v poseben zapisnik (rodopis). Težko je takega konja kupiti, zlasti kobilne, ktere tudi za drag dnar ne prodajajo radi; ponašajo se z njimi in jih ne pusté radi iz dežele. Žlahni arabski konj je res kaj lep konj, pa še bolji je kot lepši, ker tu in tam bi se dala kakšna malenkost očitati na njem. Posebno v štali ne boš cenil arabskega konja tako kakor zasluži; kadar pa pride ven na prosto, je vsa druga žival. Žlahni arabski konj je tele podobe: glavo ima skoraj štirivoglato, čelo in nos sta ravna, nos je večidel enmalo vdert; gobčnice (žnablja) so kratke in tanke, oči velike in bistre, ušesa majhne in tanke; pod tanko kožo se povsod vidijo žile po suhi glavi; glavo nosi kviško, vrat je šibak, širok in suh, noge suhe, široke, bincelj dolg; herbet je lepo raven, kite po nogah se tako lepo vidijo, da bi se lahko štele, nikjer ni nič zabuhlega, vse je suho in šibko; rep je lepo nastavljen in kaj lepo ga nosi; živ in iskren je, kakor ogenj, zraven pa krotak, podučljiv in sterpi sila veliko. Arabski konj ni posebno velik — 13 do 15 pestí; kožo ima tanko in gladko, da se sveti od delječ; barve je bele, rujave ali rudeče.

Pa nikar naj nihče ne misli, da vsi arabski konji so taki; imajo tudi Arabci slabejo robo, in večidel ta je, ktero prodajajo iz dežele in jo svet rad kupuje. Arabska družina živi in spi s svojimi žlahnimi konji in jih oskerbuje z neizrečeno marljivosti; konj pa, ki jih ima za svoje navadne težje dela, ne glešta tako in tudi pri plemenitvi jih ne zbera kakor une.

Za arabskimi konji naj žlahnejši so perzijanski, ki so sploh večji od unih, pa ne tako terpežni; večidel so belci.

Tartarski konji so močni, živi, pogumni; grivo imajo večidel dolgo. Naj žlahnejši izmed teh so Ukrajnci.

Po tartarskem rodu požlahnjene konje imajo na Rusovskem in Poljskem.

Turkomanski konji so večji in močnejši, za vojsko posebno pripravni, zato jih Turki posebno obrajtajo. Enaki so čerkeski. Tako rekoč v sredi med turkomanskim in tartarskim konjem je donski kosaški konj.

Orientalškemu rodu ali rodu iz jutrovih dežel se prišteva še kirgiški, baskirski, kinaški, japonski, indiški in tanguniški konj.

Med konji afrikanskimi so naj bolj čislani:

Egiptovski, ki so zelo podobni arabskim; čeravno so pa večji (16 pesti in še čez), vendar niso tako terpežni; — berbiški so sila nagli, lahki in terpežni; iz Maroka izvirajo naj izverstnejši tega plemena, in verjetno je, da po marokanskih ali mauriških konjih so si nekdanj požlahnili Španci svoje domače; tudi numidiški konj je lep in dober.

Med evropskimi konji so naj bolj znani sledeči:

Angleški konj. Angleži so jo v izreji konj naj dalje pripravili in po umni in zvesti reji so si izredili vsake sorte konj (jezdnih in vprežnih) take cene in veljave, da smemo reči, da za arabskimi slov angležki naj bolj po svetu.

Angležki žlahni konj pa ni domačo blago. Angležki konji izvirajo od arabskih in berberskih, ktere so si pripeljali v svojo deželo, in jih plemenili med seboj in tako ohranili popolnoma čisto kri (Vollblut). Oni imajo očitne rodopise (registre), v katerih je rodovina vsacega konja popolnoma čiste kervi dokazana noter do tistih 12 berberskih kobil in 3 arabskih žebcev, ki jih je dal angleški kralj Karl II. iz teh dežel na Angležko pripeljati.

Lastnosti angležkega konja so te-le: On ima lepo glavo, ki je pa včasih predebela, prekostnata, oko je veliko, bistro, vrat je dolg, šibak, suh, hom ali vidermaž je visok, herbet raven, križ lep, pri nekterih enmalo preveč navzdol, rep je lepo in visoko nasajen; život je dolg in trebuh kakor da bi bil enmalo gori potegnjen. Angležki konj je velik, (15 $\frac{1}{2}$ do 16 pesti), noge ima visoke in suhe, na kterih se lepo vidijo kite. Grozno hiter je v teku.

Angleži imajo pa tudi konje napol čiste kervi (Halbblut); te so si izredili iz domačega in pa arabskega rodu. Po ti poti se je požlahnil domači angležki konj. Napol-kervnjaki so močnejši, vrat imajo debelejši, tudi noge so močnejše. Da so kobile te sorte plemenili z naj močnejim in naj večjim žebcom popolnoma žlahne kervi, so si izredili svoje slavnoznane lovske konje, ki ska-

kajo čez grabna in germovja, da je čuda in da jih o tem nobeno drugo pleme ne prekosi.

Ena druga sorta imenitnih angleških konj srednje velikosti, pa močni in serčni so, tako imenovani gallo-way-i; nekteri jih imajo za mešanico iz domačih požlah-njenih kobil in španskih konj, drugi pa škocijskih poni-tov.

Poni so menda gorski konji iz Škocije; naj manjši konji so ti na svetu, pravi pritlikovci, le kakih 9 pesti visoki. Zato sploh vsacega prav majhnega konja imenujemo poni.

Ti angleški konji, od katerih smo zdaj govorili, so le jezdni. Pa Angleži imajo tudi vprežne imenitne konje, ki pa se že bolj razločujejo od konj jutrovih dežel. Angleži imajo zale konje za vprego v kočije; so močnejši od njih, čverstega života in so večji, vendar je v njih še sled arabskega rodú. Imajo razun teh še druge konje za vprego v vozove, razun teh pa še eno posebno sorto tacih težkih, močnih konj z debelo glavo, širocimi persi, debelim životom in močnimi nogami, da jih imenujejo zavolj te ne-navadne velikosti in moči slone ali elefante; posebno olarji jih vpregajo v vozove, na katerih vozijo ol (pivo) po mestu.

Ogerski konj. Težko je popisati ogerskega konja, da bi popis se prilegel vsakemu, ker je več sort tam. Navadni ogerski konj ima majhno glavo, ozko medčelustje, majhne nosnice, bistro oko, dolg in tanek vrat, enmalo vgebljen herbet, križ enmalo navzdol, vèn stoječe kovke, precej drobne noge, v kolenih je ozek in tudi v skoknem členu; velikosti je srednje in dober za terpež.

Erdeljski konj (Siebenbürger) je večji, lepši, živ, čverstih členov, očitnih kit po nogah; dober za terpež.

Horvaški in slavonski konj je majhen, pa serčen, hiter in terpežen.

Naj imenitniše cesarske vojaške kobilstva na Ogerskem so: 1) v Mezöhegyes-u; konji iz tega kobilstva so veliki, močni; žebci v tem kobilstvu so iz Normandije, Kladruba, in Erdeljskega; kobile so pa ogerske, erdeljske, iz Bukovine i. t. d. 2) V Babilni. To kobilstvo je manjše; žebci so Arabci, Španci, Erdeljci in Ogri, kobile pa arabske, moldavske, erdeljske in ogerske. — V Bukovini je imenitno kobilstvo v Radavcu.

Moldavski in valaški konji so dobri konji s precej veliko, večidel nekoliko izpognjeno glavo, močnim vratom, 14 $\frac{1}{2}$ do 15 pesti visoki.

Česki konj je velik in močen, ima debelo, mesnato glavo, majhne oči, kratek vrat, široke persi in širok križ, debele, težke, zlo kodraste noge — sploh znamenja, da ni žlahne kervi v njih, da so pa za težko vprego jaki. Oči jih rade bolé, tudi topost (Koller) jih rada napada; kopita imajo mehke. — V Kladrubu ima cesar imenitno kobilstvo.

Marski konj je urniši, ker ni tako težek in ima bolj lahke in manj kodraste noge.

Štajarski konj (iz zgornjega štajarskega) je močen in težak, in zato nevkreten, ima debelo glavo, velike ušesa, široke persi, širok život, debele noge in večkrat plošnjate kopita. Za počasno in težko vprego je prav dober.

Pincgavci so štajarskim konjem zlo podobni, so debeli in težki, pa tudi terpežni, zato težkim voznikom zlo všeč.

Na Krasu je v Lipici cesarsko kobilstvo, v Prestranku pa žrebstvo, kamor žebeta pridejo iz Lipice. Lipičani so lepi konji s posebno terdnimi kostmi, imajo tanko glavo, so urni in terpežni.

Rusevski konji v severni Rusii (v veliki Rusii) so konji srednje velikosti, ki imajo precej debelo glavo, široko čelo, kratek in debel vrat, široke persi, močen križ in močne noge, dolgo grivo in dolg rep. Ti konji so naj bolj za vprego pripravni in so krotki. Konji južne Rusije pa so slabi in gerdi.

Poljski navadni konj je prav velik ali pa prav majhen, vrat je presuh ali predebel, persi so ozke, pleča plošnjate, noge slabe, kom visok; herbet raven. Poljski konj je rad muhast. Poljski konji iz kobilstev pa so žlahni konji.

Švedski in norveški konji so živi, hitri, varni, večidel majhni, sicer pa ne posebno lepi.

Pruski (prajzovski) konji so v vsaki okrajni te dežele drugačni; sploh pa je konjoreja na Pruskem na visoki stopnji, ker je požlahnjena z angleškimi, turškimi, perzijskimi in tartarskimi žebci.

Meklenburški konj slovi že od nekdaj; on je angleške kervi. Meklenburški konj ima dolgo, suho in ne predebelo glavo; oči je prijaznih, čela širocega in ravnega, nosu ravnega, včasih enmalo izpognjenega; vrat je lep, persi so široke, križ okroglat, rep visoko nastavljen, noge visoke in močne, kite po njih lepo razločne. Kervi so mirne, sicer pa so močni in terpežni; za težko ježo so zlo pripravni, 15 $\frac{1}{2}$ do 16 pesti visoki.

Danski konj stopa ponosno, je serčen in lahak, sicer imajo ti konji večidel debel vrat, mesnate pleča.

Francozki konj je različne podobe po različnih okrajnah te dežele. Naj imenitniši med njimi so Limonsinci in Normanci; žlahni Normanec ima štirivoglato glavo, bistre oči, lep, močen pa lahak vrat, visok kom, enmalo vdert pa močen in okrogel križ, krepke noge in gladko svitlo dlako. Mnogoteri konji, ki se prodajajo za Normance, so pa Bretajnci.

Med francozkimi vprežnimi konji slovi flandriški rod iz Boulogne in Pikardije; okorni so in težki, pa za težko vprego vsi pripravnji; glavo imajo debelo, oči majhne, vrat močen, širok život, mesnate persi; kosti so pa suhih in krepkih.

Med španjskimi konji, ki so bili nekdanj posebno zlo obrajtani, slovi naj bolj andaluški, ki ima veliko glavo z močnimi ganašami in večidel izpognjenim nosom, vratú je močnega in mesnatega, debele grive, širocih pers, križa žlebattega, včasih prenizkega; bincelj je dolg, kopto ozko.

Med laškimi konji se odlikujejo Napolitanci, ki so zlo podobni španjskim, le da so večji, imajo debelo težko glavo z izpognjenim nosom, ušesa so špicaste, pa dobro nastavljene, vrat je dolg in Napolitanec ga nosi visoko; persi so lepe, život dolg, noge visoke, sila ponosno (štímáno) stopa. Napolitanec je dober za ježo in vprego.

Sardinci in piemontežki konji so sicer dobri konji, le majhni so (12 do 13 pesti).

Parski konj je precej velik, močen, lepih pers, dobrih kopt, pa glavo ima preširoko in preveliko, vrat kratek, trebuh je večkrat kravji, križ preveč navzdol, rep nizko nastavljen.

Virtemberžki navadni konj je precej velik in dober, terpežen konj; glavo ima veliko; vrat kratek in mesnat, život kratek in čokljat, noge debele. Okoli krajljevega kobilstva v Marbahu se nahajajo lepi, žlahni konji.

Holstanjski konji so bili nekdanj za ježo in vprego v kočije močno obrajtani konji; veliki so, in težki; glavo imajo dolgo z izpognjenim nosom (ramsasto glavo); vrat je lep nastavljen, dosti dolg, pa ne predebel, persi so široke, herbet enmalo vdert, križ žlebat večkrat navzdol obrnjen, rep je širok, dolg, nizko nastavljen.

Frižki konj je težek, močen konj, debele glave, močnega in kratkega vratú, mesnatih pleč, sirocih pers, širocega herbeta in žlebattega križa; na nogah stoji visocih, pa večkrat predebelih, okornih. Frižki konj je zlo podoben pingavskemu na Salcburžkem.

Popis konjske nature.

Imenovali smo dozdam mnogoverstne plemena konjskega razpola in tudi imenitniše rodove konj po svetu. Dostavljamo temu le še to, da vsaka dežela ima skor svoj rod, ki se potem navadna ali deželna sorta imenuje, in tedaj prestopimo v popis posebnih lastnost konjske nature.

Če primerjamo naturo konjsko z naturo goveje živine, nahajamo poglavitne razločke, ki jih ima kmetovavec vediti, v temle:

1) Konj ima le enojni želodec, ki je majhen v primeri z njegovo velikostjo. Kaj sledi iz tega? To, da konju se mora takošna klaja dajati, ktera v malem že veliko zaleže, to je, dobro redi. Če misliš, da konju le z velikim kupom malotečne klaje želodec nabašješ, je pa že prav, se zlo motiš, — zakaj kmalo ti bo opešal. Konja imeti stane tedaj dražje kakor kravo ali vola.

2) Konj ne prežvekuje, ne potrebuje tedaj toliko časa, kakor goveda, da želodec klajo povžije.

3) Konj je bolj živ in hitreji kakor vol, zato v goratih krajih ni za vprego tako pripraven, kakor počasni in bolj varni vol.

4) Konj sterpi več mraza, vročine in moče kakor goveja živina.

5) Tako imenovano kislo senó ne škoduje konju kakor govedom.

6) Konj večkrat zbolí za prisadnimi boleznimi na pljučih in čevih kakor krava ali vol; sploh je treba bolnim konjem večkrat pušati kakor govedom.

Kobila je breja 11 mescov, tedaj naj dalje memo vsake druge domače živine.

Žebè prinese večidel dva perva kočnika na vsaki strani obéh čelust sabo na svet. Kadar je žebè 4 ali 8 dni staro, se prikaže 3. kočnik in dvoje sprednjih zob, in poredomo v stanovitnem času se prikazujejo potem drugi zobje, tako da v 4., 5. ali včasih še le v 6. letu ima konj vse zobé, in zdaj se smé še le reči, da je konj dorastel. Naj bi si to kmetovavci dobro zapomnili, da bojo vedili: zakaj se jim priporoča, pred dopolnjenim 4. letom ne konja teško vprezati! — Starost se pri nobeni živini tako gotovo ne spozná, kakor pri konjih iz zob. To se bo natanko učilo v 2. delu „živinozdravstva“.

V 5. ali 6. mescu svoje starosti preminjajo žebeta tudi dlako; zdaj še le se černo rojeni konji spremené v belce.

Kadar je že konj 20 let star, je vsaki dan manj za rabo, in le redki so taki konji, ki morejo še močno delati po 20. letu. Naj višja konjska starost je 40 do 50 let.

Raste pa konj prve leta takole: v prvem letu zraste za 15 pavcov, v drugem letu za 5, v tretjem za 3 pavce, v četrtem 1 pavca in pol, v petem le pol pavca. Tedaj tudi to pričuje, da konj še le v 6. letu doraste. To vediti: za koliko mlad konj eno leto zraste, je posebno takrat dobro, kadar se za kakega konja par kupuje, ki pa si še nista enake velikosti, da se prevdariti more: ali si bota kadaj enako velika.

Konji se merijo po pestéh (ena pest ima 4 pavce) in po čertah ali štrihih (ena čerta ali strih je čerttinka pavca). Naj manjši konj meri 7 pestí, naj večji 19.

Merijo se konji s posebno mero; naj bolj pripravna je tista, ki obstoji iz traka, kateri ima na enem koncu mesingasto ploščico, ki se vtakne na strani pod kopito sprednje noge in potem se trak nategne po nogi čez pleča do koma ali vidermaža in tam pogleda, koliko mera kaže; ravno tako dobra kakor ta mera je tudi tista, ki namesto mesingaste ploščice ima na koncu s svincom zaliti valjarček, ktere ga pa ni treba pod kopito vtikovati, ampak le tikoma kopita do tal spustiti; ker je valjarček težak ostane na tléh, in trak se potem kakor poprej nategne do koma. *) Kadar koli pa konja meriš, ga moraš postaviti tako, da stoji lepo na ravnem, da te drugač ne bo mera goljufala.

Pertlikovci se imenujejo tisti konji (poni ali korzikanci), ki merijo k večjem 10 pestí; majhni konji, ki merijo od 10 do 14 pestí, srednji konji, ki merijo od 14 do 16 pestí, veliki konji, ki merijo od 16 do 18 pestí, velikani pa tisti, ki merijo 18 do 20 pestí.

Zastran lastnosti konj je treba še vediti, da konj za vprego mora biti drugač vstvarjen, kakor konj za ježo.

Dober jezden konj mora biti jelenu podoben, mora imeti majhno glavo, tanek vrat, široke persi, dolge noge, pa ne predolgih pišal in ne predolgih binceljnov; tudi ne smé biti trebušnat in pa srednje velikosti (15 do 16 pestí).

Konj za kočije, v kateri se vozi gospoda, mora biti večji in dalji, in močnejši v vsih delih.

Dober kmetijski konj mora biti čverstega života, neprevelicega trebuha, širocih pers, širokega križa, ravnega herbta in srednje velikosti (okoli 15 pestí).

*) Ta mera je zedinjena s tisto, s katero se goveja živina meri, da se zvé, koliko bo imela zaklana mesá. Dobiva se pa ta mera, ki je za oboje pripravna, pri meni po 56 krajc.

Vožniški (furmanski) konji morajo biti veliki, težki, terpežni, kakor smo jih brali popisane pri mnogoterih rodovih.

Drugi ali živinorejni del.

§. 11. Od plemenjenja kónj.

Čeravno se kobila že pred pojati začne, je pravi čas vendar še le v 4. letu.

Pojatev terpi skozi 8, tudi včasih 14 dni. Če se je kobila obrejila, jenjajo vse znamenja, po katerih se to razodeva, in ktere so, da je serborita, večkrat rezgetà, se večkrat poščiva in ji žlem teče iz sramnice; včasih je tako občutljiva na spolovilih, da se še vpreči ne dá, zlasti, če ji kak jermen pride pod rep.

Pojajo se pa kobile v različnih časih, naj bolj spomladi od mesca marca do julija.

Če je kobila od 4. do 10. leta poredoma vsako leto žbè storila, utegne do 20. leta za pleme dobra biti, ako se sicer pridno glešta, ima dosti dobre klaje, in se z delom ne presili. Po čez se rajta na eno kobilo, da po 5 do 6 žebet na svet prinese, pa jih zamore tudi 10 v vsem skupaj.

Žebec se smé še le v 5. letu po malem za pleme rabiti, v 6. pa je še le popolnoma žebcar. Na dan ima dosti eno kobilo, in ker na nektero mora dvakrat ali še večkrat skočiti, se šteje na enega žebca v 6 do 8 tednov k večjem 40 kobil. — Če se na to vižo ne presili in preveč ne zdela, zamore pri dobri klaji do 20. leta za pleme biti.

Žebci za pleme so cesarski ali pa tudi drugi, necesarski; po naj novejši postavi zamore vsak gospodar svojega žebca spušati, ako je zato pravico dobil.

Naši konji so se po cesarskih žebcih že veliko zboljšali in zlepšali, čeravno tudi semtertje popačili, ker so gospodarji zanemarili poglavitno vodilo, da naj se vselej enaka živina plemeni z enako. Slabo je, ako gospodarju dopade za njegovo težko kobilo lahak žebec z drobnimi nogami. Iz take mešance ne bo nikdar nič prida. Tudi premlade kobile spačijo zarod. Zraven tega so nekatere napake in bolezni nog, posebno krak (Spath, napčno Stichbein imenovan), ki jih žebe podeda po starših, zlasti po očetu. Naj se tedaj skerbno gleda na to!

§. 12. Od reje žebet.

Žebeta naj sesájo pol leta, ker še le takrat dobé vse prednje zobé in zamorejo z materjo na sončno, suho in hudiš

vetrov obvarovano pašo iti. Pozimi pervega leta po odstavi naj bivajo v prostornih ne merzlih štalah, pa ne privezani; zjutraj in zvečer naj se jim da dobrega sená, kolikor ga hočejo jesti, opoldne se jim zna kako perišče ovsa dati; opoldne in zvečer naj se napivajo z čisto vodo.

V drugem letu naj hodijo od srede mesca majnika do septembra na pašo na suhe travnike in take, kjer je kako drevje, da jih sonce preveč ne pripeka; — pozimi družega leta se morajo, če ima gospodar več žebet, žebeta možkega in ženskega spola že ločiti, sicer pa tako rediti kakor prvo zimo, le da na teden vsako pol mernika ovsa dobiva. — V drugem letu se zamorejo žebci že rezati (kopiti).

V tretjem letu se pasejo žebeta do pozne jeseni in dobivajo pozimi na teden polovico tiste mere ovsa, ki jo odrašen konj dobiva. Tudi v 3. letu še ni prepozno, jih rezati, ako ni bilo to že v 2. letu opravljeno.

V četrtem letu potrebujejo žebeta naj več klaje, tedaj naj se jim zraven 14 do 16 funtov sená na dan tudi na teden 1 vagán (2 mernika) ovsa dá. Dosti in dobre klaje potrebuje mlada živina zato, da dobro k moči pride in se, kakor pravijo, prav uterdi.

Žebeta pa se morajo tudi čediti in rahlo štrigljati, da se dobro redé, ker koža ni mertev meh, ampak ima tudi pri mladi živini že veliko opraviti, da iz sebé izmeče, kar ima skoz kožo ven priti. Če pa je ta vsa zablata in nečedna, kako je to mogoče? Grozno neumna vraža je tedaj, ktera pravi, da žebetom sta kertača in štriglj škodljiva.

§. 13. Od klaje za odrašene konje.

Klaje se sicer konjem daje več ali manj, kakor je konj velik ali majhen, za lahko ali težko delo. Da se gospodarsk konj pri moči ohrani, se mu rajta na dan 3 masejce (8 — 10 funtov) ovsa, 10 do 12 funtov sená in 2 do 4 funte rezance. Na enega konja se tedaj smé počez rajtati na leto 66 vagánov ovsa, 40 centov sená, 10 centov rezance. Za nasteljo potrebuje konj na dan 5 funtov slame, tedaj na leto okoli 18 centov.

Iz te klaje se zamore od enega konja rajtati na leto 33 suhega, perhkega, ali 107 vlažnega, perhkega gnoja.

Za srednjega jezdnega konja se rajta 6 do 7 funtov sená, 9 funtov ovsa, za velikega jezdnega konja pa ravno toliko sená, 13 funtov pa ovsa, za kočijškega konja 9 do 10 funtov ovsa, za težkega vozniskega pa 14 do 15 funtov sená in 18 do 22 funtov ovsa.

Klaje naj se konjem trikrat na dan, da se jim na enkrat trebuh preveč ne nabaše.

Če se konjem namesto ovsa poklada kako drugo žito ali zernje, je treba vediti, da (koruza), rež, ječmen, ajda, bob, in grahора na pol več zaležejo, kakor oves, zato je dosti, ako se s turšico i. t. d. futrajo, da se jim daje polovico manj, kakor ovsa. Vprežnim in težkim konjem dobro tekne tursica; bolj nevarno pa je futrati rež ali ječmen, ker po tem žitu rado konje napenja in kolje, da se jim želodec ali pa čeva razpočijo. Res je, da v jutrovih deželah sploh futrajo ječmen, na Angležkem bob, na Horvaškem, Slavonskem, v Srbii, Bosnii in na Ogerskem koruzo — pa živina mora že od mladega vajena biti te klaje. Zakaj pa je oves naj bolja klaja za konje? Zato, ker se v želodcu ne skisa tako rad, kakor drugo žito, in tedaj tudi kónj ne napenja.

Živo pa priporočamo, naj bi se konjem vsako žito in tudi oves na drobno zmleto (šrotano), z rezanco zmešano in enmalo pomočeno dajalo, zakaj če se zernje ne zmelje in morebiti celó ne pomoči, da bi se zmehčalo in potem lože prebavilo, gré po gotovih skušnjah desetina v zgubo. Nekemu konju se je dalo na dan 10 funtov celega ovsa, 15 funtov sená in 2 funta rezance — in ogledali so potem natanko blato njegovo in nabrali 1504 zerna celega ovsa, ki so neprebavljene od njega prišle. Ker pa na en funt ovsa gré 15472 zern, je očitno, da je šel deseti del ovsa v zgubo na gnoj.

Tudi krompir redi konja (2 vagána krompirja sta toliko kakor 1 vagán ovsa), pa konj se s krompirjem le sicer bolj spita, da je debel, ne pa močán, zato se taka živina rada poti.

Korenje, dobro zrezano in z resanco pomešano, tekne posebno takim konjem, ki so po boleznih, posebno pljučnih boleznih, po kevžihu, naduhi in smoliki oslabei in še kašljajo. 5 funtov korenja zaleže toliko kakor 1 funt ovsa.

Otava naj se konjem le varno in v sili daje, ker jim rada škoduje.

Trava jim močno tekne, da jih izčisti. Če pa konji le samo zeleno klajo dobivajo, se radi potijo in oslabé. Presna (frišna) detelja pa jim je nevarna.

Poparjene, kuhane ali zavrele piče jim ne dajaj.

Lanéne preše (pèrga) so konjem močno tečne; po njih se jim dlaka lepo sveti. Angleži jim jih dajejo po 2 do 4 funte na dan.

§. 14. Strežba konjem.

Velik čas življenja svojega prebiva konj v štali. Naj je tedaj štala taka, da vživa živina čist zrak v nji, ki je polovica živeža, in pa, da ji svetlobe ne manjka, ki je tudi življenju potrebna. Naj bo tedaj hlev zračen; ne prevroč in soparčen, in svitel; okna pa naj bojo vselej tako napravljene, da konj ne gleda naravnost vanje, ker to ga blišči in naredi očesne bolezni in nazadnje slepoto; okna naj bojo višje nad glavo ali pa od druge strani, da svetloba ritensko na konja pride.

Koliko pa en konj prostora potrebuje v štali? 6 čevljev na široko, saj 9 pa po dolgem; visoka pa naj bo štala kakih 12 čevljev.

Treba je to razmero vediti tudi takim, ki si napravljajo novo štalo, da véjo po številu konj dosi veliko narediti.

Da je štala suha, potrebuje en konj, kakor smo že rekli, vsaki dan 5 funtov nastelje.

Štrigljeti se mora delavni konj vsak dan enkrat. Poleti o veliki vročini jim tekne, če se kopljejo, toda spoteni in trudni ne smejo v vodo, kakor tudi ni dobro, jih po kopanju berž vpreči. Dva konja potrebujeta za postrežbo enega hlapca.

Pri konjih se tudi kovanje šteje k postrežbi. Pamenten gospodar, ki za to skerbí, da se konju kopito ne popači in noge škode ne terpe, si bo poiskal dobro izučnega kovača in ne bo svoje živine o tem prepušal mojstru-skazu. Vsacih 6 tednov, ali če konj bolj težko dela, še bolj pogostoma je treba konja prekovati, če tudi podkev se dobro derži, ker v 6 tednih zraste toliko rogu, da ga je treba porezati, sicer kopito škodo terpi.

§. 15. Koristnost kónj.

Konj je za delo; tudi gnoj njegov zaleže gospodarstvu. Od cerknjenega konja se porabi koža, rep, griva, pa tudi vsaka druga stvar se zamore k pridni obrtnosti tako, da je vsak konj naj manj 20 gold. vreden, ako kdo zna od njega vse porabiti. Zaklanih zdravih kónj meso je pa tudi za vžitek tako pripravno kakor vsako drugo meso.

Kar se tiče dela, zamore konj srednje velikosti, če dela 8 do 9 ur na dan in ima ponoči počitek, 17 centov peljati po dobri ravni cesti, po gladki železnici pelje 178 centov, po vodi pa vleče 1068 centov. Vozniki rajtajo po navadnih velikih cestah na enega konja po 12 do 15

centov, če le redkokterikrat priprege potrebujejo. Pri gošpodarskih konjih se rajta za voz z dvema konjama na enega po 10 do 15 centov.

Za lahko vprego se smé konj v 4. letu, za težke dela pa še le v 5. rabiti.

Na Angležkem je bil enkrat en konj z imenom *Eklips*, ki je bil za jahati tak, da v 4 minutah in 45 sekundah je storil pot cele nemške milje, tedaj v eni uri pot od 12 $\frac{3}{5}$ nemških milj. S katerim koli so ga za stavo jahali, vse je pretekel in jih pustil deleč deleč zadej.

Od enega konja zamore gospodar na leto 107 centov sirovega, perhkega gnoja pričakovati.

Konjsko meso se je nekđaj in sicer noter do 9. stotletja sploh vživalo, potem je bilo, da so ajde (pagane) ločili od kristjanov, kristjanom prepovedano. Ker pa dan današnji v kristjanskih deželah tega razločka ni več treba, se je spet konjsko meso, ako je bil konj zavolj nesreče zaklan, če si je, postavimo, nogo zlomil in je sicer zdrav bil. Po nekterih mestih so celó mesnice za konjsko meso napravljene. In zakaj bi se konjsko meso ne jedlo? Saj je dobro in živina čedna bolj kakor vsaka druga domača! En konj da okoli 4 cente mesa.

B. Od reje goveje živine.

Pervi ali natoroznanski del.

§. 16. Popis goveje nature.

Goveja živina se šteje k prežvekovavcom, zato ker ima 4 želodce. Pervi želodec (vamp) je tako rekoč le shramba, v katero goveja živina meče in spravlja, kar je klaje snedla, brez prežvekovanja; tu ostane nekoliko ur, da se enmalo zmehča; potem prestopa osvalk za osvalkom od te klaje v drugi želodec (avbico), ktera osvalk za osvalkom podaja gori skozi požiravnik v gobec, da zdaj še le do dobrega presveči živina klajo, ki jo je pervikrat požerla brez prežvekovanja. Ko je klaja prezvečena bila, jo požre, pa zdaj ne gré v vamp ali avbico nazaj, ampak po posebnem žlebčku, ki se naredi o ti dóbi, smukne prezvečeni in požerli osvalk naravnost v tretji želodec (prebiravnik), kjer pride tako rekoč v prešo, da oddá bolj vodene dele, in potem prestopi v četerti in pravi želodec (širšnek), v katerem se klaja še le prav prekuhuje ali prebavljuje, kakor v človeškem želodcu ali v želodcu tiste živine, ki ima le enoini želodec.

Posebna lastnost goveje kakor vse prežvekvajoče živine je, da v zgornji čelusti spredaj nima zob, ampak le prazen, gladek čelustnik, v spodnji čelusti pa ima nasproti 8 prednjih zob. Kočnikov ima v vsaki čelusti na vsaki strani po 6. Smerček širok in svitel je tudi le ti živini Jasten. Sicer ima goveja živina na vsaki nogi dvoje parkljev.

Divja goveja živina gré po plemenu v jeseni (mesca septembra in oktobra), ko je poldrugo leto stara postala; stori večidel le po eno tele, ki pri materi na paši sesá po 2 do 3 mesce. V enem mescu dobi tele vsih 8 prednjih zob; vse kočnike pa še le v 6. letu. Iz tega je očitno, da goveda popolnoma dorasejo še le v 6. letu.

Starost iz zob spoznavati, učé natanko 2. bukve „žvinozdravstva“, tedaj tukaj le toliko povémo, da v 12. letu so zobje še zelo pohabljeni (obnucani), škerbinasti in se majejo, v 16. letu padajo vén. Iz tega naj se učí gospodar, da čez 16. leto se ne spleča več goveje živine pri hiši imeti, čeravno zamore starost 30 do 40 let doseči, ker brez zob ne more jesti in prežvekovati.

Kar pa zadeva majanje prednjih zob pri goveji živini, povémo tukej memogredé le to, da se to pri bolehnih ali bolnih govedih prav pogostoma primerja, ker pri goveji živini so prednji zobje tako rahlo vtaknjeni v čelust, da se majati začno, če dlasna (zobno meso) le enmalo ohlapne. Ni se tedaj zavolj tega koj hudega bati, zakaj kmalo se spet uterdijo, če se le dlasna okrepcá in zobé spet močno objame.

Starost goveje živine se spoznava tudi iz obročkov ali rink na rogovih, čeravno ne prav za gotovo. Opira se pa ta znanost na to, da kravi po vsakem teletu se napravi pri korenini rogov en obroček. Ker pa krava navadno prvo tele v 3. letu stori, se štejejo obročki na rogovih, in številu obročkov se prišteje vselej še 3 (to je, unih 3 let, ko se še niso obročki delali), in to, kar ta rajtinga dá, je število starosti.

Če je krava jalova ostala ali da katero leto ni teleta imela, je med obročki več prostora kakor sicer, — če pa je krava zvergla, ni obroček po navadi očitén. — Pri bikih se naredí prvi obroček v 4. letu in vsako naslednje leto en nov, ki se do 9. leta očitno ločijo.

§. 17. Mnogoverstni rodovi govéd.

Vse rodove zamoremo ločiti v trojne:

1) v dolinske ali ravninske,

- 2) v planinske ali hribovske,
3) v srednje ali navadne deželске.

§. 18. Dolinski ali ravninski rod.

Lastnost dolinskih rodov, ki od nekdanj bivajo po dolinah in velicah ravninah, je, da vse pri njih je bolj na dolgo stegnjeno; imajo namreč te goveda dolgo, ozko glavo, dolge, gladke, bolj ali manj proti spred zakrivljene rogove, ozke in bolj gladke ušesa, dolg in ozek vrat brez kreželjca ali le z majhnim kreželjcom, široke močne pleča, dolg ne preokrogel život, križ navzdol, dolg pa nizko nastavljen rep in visoke noge.

Naj imenitniše goveda dolinskega rodú so:

1) holandske, frižiške, ki slovó zavolj obilnosti mleka; od tod tudi imenitni holandski sir;

2) poljske in ogerske goveda. Goveda te so sive barve, ki ali bolj na belo ali bolj na černo cika, imajo visoke noge, široke kovke; za mleko ni ne poljska ne ogerska živina; al meso nje je žlahno, spitati se dá kaj dobro, in za vprego ni močnejših goved. Če bi poljske in ogerske goveda še za mleko tako dobre bile, kakor so za meso in vprego, bi prekosile vse druge na svetu. Ogerske goveda se ločijo od poljskih v tem, da so še bolj velike (na višjih nogah) in da imajo večje in gladkeje rogove.

§. 19. Planinska ali hribovska živina.

Poglavna lastnost tega rodú memo dolinskega je, da pri njem je vse bolj na kratko izdelano; glava je bolj kratka in debela, rogovi so kraji in bolj zad obrnjeni, vrat je debel, život okrogel, križ visok, rep kraji, debeleji in visoko nastavljen, zadnji del je močen.

Naj imenitniše goveda planinskega rodú so:

1) štajarske iz mirne doline. Te goveda so tako rekoč prestopke dolinskega rodú v planinski. Verjetno je, da iz bližnjih ogerskih ravnin so se zaplodile goveda v štajarske planine, in tukaj se je sčasoma izdelal poseben rod, ki sloví po svetu in ima z ogerskim v barvi veliko enakost, pa tudi v tem, da za mesnico in vprego so štajarski voli posebno dobri, verh tega pa so štajarske krave še kaj dobre mlekarce. Zavolj teh trojnih dobrih lastnost stóji tedaj štajarska goveja živina iz mirne doline med vsimi našega cesarstva na prvi stopnji.

Goveda iz mirne doline so tamno-sive, pepelnaste barve, redkokterikrat bolj svitle, rumenkaste; okoli oči imajo bele okroge, in po teh se na prvi pogled spozná pravi mircodolinski rod.

2) Švajcarske goveda slové po svetuposebno zavolj obilnosti mleka, pa tudi dobrega mesa; v Švajci pa niso vse goveda enake; tri plemena se dajo lahko razločiti: največja švajcarska živina je v kantonih Švic in Cug, — srednja v kantonih Apencel, Lucern in Cürich, — majhna v kantonih Unterwalden in Uri. Švicarski rod je černorujave barve, glava ni posebno široka, in rep ni posebno visoko nastavljen. — V Berdu in Freiburgu je pa šekast rod, namreč rudeče-rujav z belimi lisami. Meso tega rodú je pa grobo in za molžo ne veljá veliko.

3) Algajski, švabski ali vorarlberski rod se vjema zlo s srednje velikim švicarskim; le da ima to posebnost, da te goveda so okoli gobca bele in sploh bolj svitle barve kot švicarske.

4) Tiroljske goveda, niso velike, so večidel rudeče, pa tudi kostanjeve barve, trebuh imajo okrogel, kožo debelo, za mleko so dobre; meso njih je grobo, bolj tamno-rudeče barve; jedó kaj rade in niso zberčne; tudi ob pičli klaji ne shujšajo hitro, ker imajo debelo kožo; ravno zavolj te debele kože pa so, kadar se pitajo, ob kratkem debele viditi.

§. 20. Srednji ali navadni deželski rod.

Goveda tega rodú se bližajo včasih bolj dolinskim, včasih planinskim, večidel so mešanica, ki si jo naredí vsaka dežela po svojem. Da v tacih okoljšinah, če gospodarji ne ravnajo po vodilih umne živinoreje, se ne more nič žlahnega narediti, vsak lahko sam previdi. Ako pa gospodarji ravnajo umno, da le dobre in naj lepše domače krave plemenijo z lepimi, njim primernimi biki, pa zamorejo tudi iz domačega blaga dobro živino napraviti, in če stanovitno po teh vodilih delajo, si zamorejo izrediti tako rekoč svoj posebni rod, kakor se to vidi na nekterih grajšinah, ki so si iz domače osnovele prav lepo in dobro živino.

Popisa vunanje podobe deželskih rodov ne moremo bravec podati, ker v teh rodovih ni nobene stanovitosti ne v velikosti, ne v barvi, ne v nobeni drugi stvari.

§. 21. Kteri rod je tedaj naj bolji?

Vsak ravno omenjenih ima svoje dobro, tako, da ne moremo od nobenega reči: čez tega ga ni.

Holanško-friziški je sicer prvi zastran obilnosti mleka, al več družih rodov ga prekosi v sirovem maslu in siru; — ogersko-poljski preseže v mesu, loji, koži in pripravnosti za vprego vse druge, mesar si tedaj ne more boljih goved žeteti, kakor so ogerske; — švajcarska živina slovi zavolj obilnosti dobrega mleka, in je še več obrajtana kakor štajarska iz mirne doline, čeravno je tudi ta za molžo posebno dobra in zraven tega se rada spita; — dobre mlekarce so tudi tiroljske krave, in ker so bolj majhne in zadovoljne s slabo klajo, jih imajo v goratih krajih posebno radi; tudi med domačo deželsko živino, če ravno je silo veliko slabe in zanemarjene med njo, zna biti dokaj lepe in dobre, in ta je za domačo rejo tudi zato naj bolja, ker ni tako draga kot ptuja.

Drugi ali živinorejni del.

§. 22. Od plemenjenja goved.

Naša domača zlo omehkužena živina se začne že včasih pojati, ko je leto stara. Pojajo se domače krave vsaki letni čas; pojatev terpi 24 do 48 ur, in se v 2 do 3 tednih ponavlja, če krava ni pri biku bila ali pa če je ni prvi-krat ubrejil.

Nikar naj se ne pušajo junice prezgodaj po plemenju: pravi čas za majhne ali srednje krave je, kadar so eno leto in pol ali dve leti stare, — za veliko živino pa ne preden ni 2 leti, ali tudi 2 leti in pol stara.

Po teletu se poja krava spet že v 3 ali 4 tednih, če je tele bilo zgodaj odstavljen in je krava dobro rejena. Al ne bilo bi prav, jo tako zgodaj spet pušati k biku, ker telečnik, komaj spraznjen, še ni tako k moči prišel, da bi mogel brez škode nositi že spet nov sad. Pred dvema mesoma po teletu naj se tedaj nikoli ne spuša.

Do 12. leta so krave za pleme pripravne, in ker je med enim in drugim teletom 11 mescev časa, zamore ena krava do 12. leta 11 telet storiti. Ker se pa živina vselej ne ubreji, se sploh šteje na eno kravo po 9 telet.

§. 23. Od izrejevanja goved.

Teleta so majhne, srednje in velike; majhne se imenujejo, ki vagajo od 40 do 60 funtov, srednje od 60 do 80 funtov, velike pa od 80 do 110 funtov.

S tretjim teletom pride krava še le do popolne molže, tudi so perve tri teleta najnše od poznejih, za tega voljo je že star pa dober svet: prvih treh telet ne prideržuj si za pleme.

Dokler tele sesá, prihaja vsaki dan za poldrugí funt težje; zato pa potrebuje vsaki dan 4 bokale ali 10 funtov mleka. Če tedaj si sesajoče tele napravi 3 funte mesa, potrebuje za te 3 funte mesa 8 bokalov ali 20 funtov mleka. Potem kakor je cena mleka in pa cena telečjegá mesa, se lahko prevdari, kaj več dobička verže: ali da tele delj časa sesá ali da se prej odstavi.

Teleta za mesnico naj sesajo saj 8 do 14 dni, za pleme pa 6 do 8 tednov.

Poglaviten in lahak pomoček iz majhne živine večje pleme izrediti, je, da tele delj časa sesá.

Še ko teleta šesajo, se režejo (kopijo) junčiki, ker tačas se naj raje in naj hitreje zacelijo rane. Ako pa češ, da ti bo vol za vprego močen, daj ga rezati se le v drugem letu, da še poprej dovolj izrase.

Ako se teleta zgodaj odstavijo, se morajo s posnetim mlekom, otrobi, zmletim žitom, lanenimi ali ogeršičnimi prešami, s kuhano zmečkano repo in dobro mervo rediti. Če češ, da bojo telički dobro spitani, ne smeš zraven sená skop biti z zmletim žitom, otrobi, moko ali s prešami.

§. 24. Od klaje za odrašeno živino.

Odrašeno govedo, če se kermi (futra) s senom, potrebuje za vsaki cent svoje žive teže 3 funte in pol sená; po tem takem govedo, ki vaga živo 3 cente, potrebuje 10 funtov in pol sená ali pa kakošne druge piče toliko, da zaleže teh 10 $\frac{1}{2}$ funtov sená; govedo 5 centov težko potrebuje 17 funtov in pol sená ali pa kakošne druge piče, da zaleže za 17 funtov in pol. Tako se zamore mera klaje za vsako živino po nji živi teži zrajtati.

Če se pa govedom sírova klaja (trava, frišna detelja) poklada, se ji je mora vsaki dan štirikrat več dajati, ker en cent ali 100 funtov frišne trave ali detelje tekne le toliko kolikor 25 funtov suhega sená; potem takem potrebuje govedo 3 cente težko čez 40 funtov frišne trave ali deteljeza živež i. t. d.

Če se goveda redijo na paši, potrebuje živina v ravnó omenjeni meri živeža, in le takrat se dobro počuti na paši, če dobiva 3 cente težko govedo čez 40 funtov trave, 5 centov težko čez 80 i. t. d.

Pomislite enmalo, dragi gospodarji, kako se počuti živina, ktera se na navadne spašnike (gmajne) goni? ali dobiva desetino tega, česar potrebuje? Gotovo ne! Le strada tedaj, in gnoj trosi po cestah. Očiten bi bil tedaj dobiček, da bi se spašniki, kar je naj več moč, razdelili in v travnike ali njive pre naredili.

Če se pozimi goveda kermijo s korenstvom, naj velja gospodarjem za vodilo: da na 2 dela korenstva pride 1 del suhe klaje.

Če gospodar pozimi nič drugega ne poklada kakor senó in slamo, naj ravna vedno tako, da živina vsacega pol dobiva, to je, polovico será in polovico slame.

Če se govedom daje mehka in bolj vodena klaja, kakor v žganjarajah, oljarajah, i. t. d., se mora vsaki dan suhe klaje (sená ali slame) po velikosti živine 5 do 10 funtov dodajati.

Kako se sploh senó z drugo pičo namestuje, to je, v kolikšni meri, smo povedali na strani 17.

§. 25. Strežba govedom.

Po velikosti živine potrebuje eno govedo v hlevu 4 do 5 čevljev širokega prostora, 10 lo 12 pa dolzega. Visok naj je hlev 10 do 12 čevljev.

Če se goveja živina redí znirej v hlevu, potrebuje noč in dan 8 do 12 funtov nastelje, — če gré na pašo, pa 5 funtov. Sploh se more reči, da eno govedo potrebuje na leto okoli 30 centov nastelje.

Tudi za govejo živino je skerbeti, da je v primerno gorkem hlevu, ker za mleko je to posebno važno. Če ima gospodar gorkomer, naj ga prinese večkrat v hlev, da presodi po njem gorkoto, ali pa po svojem lastnem občutku, česar se človek lahko navadi, ako v svoji izbi pozimi pri različni toploti presoja občitke gorkote in jih primerja s stopnjami na gorkomeru.

Za vole in jalovo živino je pozimi dosti, če je 15 stopinj gorkote v hlevu, — molzna in pa mlada živina potrebuje 17 ali 18 stopinj, da je vesela in pridno molzce. Le v primerni gorkoti je dosti mleka, zakaj mraz stisne tako rekoč vse mlečne žile skupaj.

§. 26. Od korisi krav.

Naj večji dobiček, ki nam ga krave dajejo, je mleko. Ni vsaka krava dobra za molžo, — pa tudi krava ni vselej kriva, ako ne molze dobro.

Da veliko mleko gospodar dobiva, je treba:

1) da ima kravo dobrega, mlečnega rodu, 2) da ji dosti in dobre klaje daje, 3) da je hlev dostojno gorak, 4) da se živina pridno snaži, 5) da je hlev čeden in suh, 6) da se živina trikrat na dan pa vselej do dobrega, to je, do zadnje kapljice pomolze in 7) da se z njo prav prijazno ravná.

Unanje znamenja dobre molžne krave so: dobra mlekarca ima lahko glavo, širok gobec, tanke rogove, je prijaznega krotkega obraza, ni debela ampak bolj suha, kožo ima bolj tanko, ki se rada premiče, vratu je slokega, života okroglega, herbet je raven, mlečne žile pod trebuhom so debele, posoda (vime) je velika, mehka ne mesnata; tu in tam imajo tudi dolg in tanak rep za znamenje mlečne krave. Neki gosp. Quenon je mlečnost razsojeval potem, kako leži kravi dlaka pod ritjo in med stegnoma in je imenoval to dlačjo ogledálo, in po ti različnosti, kakor je tu dlaka položena, je rekel od ene krave, da je dobra mlekarca, od druge da ne. Al skušnje niso poterdile teh znamenj popolnoma.

Od mleka in sira bomo tukaj še navedli, kar lepo popisujejo gosp. fajmošter Zalokar v „umnem kmetovanji“.

1) Mleko. Perve dni, po rojstvu teleta ima krava nar več, pa še bolj vodenega in nekako slanega za izčišoč teleta namenjenega mléka, potlej pa malo manj, pa bolj mastnega. Tudi raste mléko pri kravi, dokler krava doraste; doraste pa od 6. do 8. leta; to je, v tem času ima dobra krava od teleta do teleta več mléka, namreč pri drugem teletu več, kakor pri prvem; in pri tretjem več kakor pri drugem i. t. d. Ko je pa 7, 8 let stara, ostane po tem mléko pri tisti meri. Po 3. teletu začne krava naj bolj molsti.

Če bolj je krava od mladega dobro oskerbljena, rejena, snažena, privajena bila, več mléka ima po tem, če tudi zdaj še dobre klaje in obilo dobiva in se ji dobro streže, in je že sama na sebi mlečna. Če pa je krava že od mladega zanemarjena, zapuščena, zastradana, tepena bila, bolj vse v nji zasuhoti in zastane. Vidimo to pri kravah, ktere so se v mladosti celo poletje po golih srenskih spašnjah lačne klatarile, in iz paše revniše kakor na pašo hodile; nasproti pa pogledjmo lepo rejene, zale telice skerbnihi in umnih gospodarjev, ki niso svoje živine zanemarili, kako lepo, kako koristno živino imajo ljudje po družih krajih, v Švajcu, v Tirolih, na Holandskem, v zgornjem

Štarjarskem, na Laškem i. t. d. koliko dobička jim dá. Znano po vsem svetu je oldengraško sirovo maslo; znani so laški in švajcarski siri. Kaksin komaj verjetin razloček je med kravami na zgornjem Nemškem, na Holandskem, na Laškem pri Lodi, Milanu i. t. d. kjer nekatere krave po spričevanju Majarja in dr. Burgarja po odstavi teleta en dan po 25—32 estrajskih meric (firklov) mléka dajo, iz kterega vsaki dan nar manj tri funte masla lahko pride in še enkrat toliko in še več sira — in pa med kravami pri nekterih kmetih, ki v nar boljši molži, komaj dvé do pet meric dajo! Tako deleč so prišli kmetovavci z umnostjo, pridnostjo in skerbnoštjo! Ali se ne dá tudi pri naših kravah kaj poboljšati? Krava, ktera skozi celo leto toliko mléka ne dá, da bi klajo plačala, naj se ne obderži, ampak naj se vpita in mesárju prodá, in gospodarji ali gospodinje, kteri ne znajo boljši živine si napraviti, škoda, da so gospodarji ali gospodinje!

Dobra krava mlekarca dá nar več dobička ondi, kjer se dobro mléko lahko in drago prodá, postavimo, pri mestih ali blizo mest, in to je nar boljši beratija, ker tako pride mléko dražji od masla in sira. Pa tudi v stranskih krajih, kjer se mléko ne prodá, je mléko dober vžitek pri domu, in se dela iz njega maslo in sir, ki se lahko prodasta, in ostanjki tudi še zaležejo, posebno za mlade prasce in za odrasene svinje.

Krava po odstavi, ko še nar bolj molze, se na dan po trikrat, zjutraj, opoldne in zvečer pomolze; štiri mesce pozneje pa le dvakrat, zjutraj in zvečer. Zjutranja molža dá več in boljšega mléka.

V vimenu je spodej bolj vodeno, zgorej bolj mastno mléko. Kdor čisto ne izmolzuje, ima slabše mléko. Skušnja je prepričala tiste, kteri so hotli to natanko vediti. So molzli v več posod. V prvi posodi je bilo malo smetane, v drugi več, v tretji še več, in v zadnji nar več, dasiravno vse posode enako velike, enako polne in vse mléko od ene krave. Kdor tedaj čisto ne izmolzuje, zgubi nar boljše mléko; pa ta zguba ni edina škoda, ampak zastalo mléko napravlja marsiktere bolezni, ktere nevedni ljudjé raji copernicam, kakor svoji lastni zanikernosti pripisujejo. Dober gospodar in dobra gospodinja tedaj ne pustita ne kaplje mléka v vimenu, in skerbno gledata na snažnost posode, vimena in mléka.

Iz mléka se dela maslo in sir.

2. Maslo. Iz mléka se maslo počasi primiroma samo loči in naverh gré, in naredí klobuk, to je, smeteno, iz

klere se maslo vmane. V to je treba pravšnje gorkote in časa. Pravšnja gorkota je 8 do 12 stopinj Romirjevih. V večji gorkoti se mléko prehitro skisa in sterdi, da maslo nemore več nakviško: v manjši pa je premerzlo, in maslo v mléku zastane in ne more iti do čistega naverh, in se smetena prav ne naredí. — Čas pa, v katerem se to samo od sebe godí, je 36 do 48 ur, kakor je namreč zrak gorkeji ali hladnejši. Taka smetena je kislá in debela, in tako tudi mléko poleti oboje vkup in vsako posebej prijetna hladna jéd v vročini.

Pozimi pa, in včasih tudi poleti, se tako ločenje masla od mléka dá tudi posiliti, in mlekarce naše devajo polne latvice postanega mléka po kruhu ali pa scer po mali kurjavi v enmalo gorko peč, da gré maslo v latvici pri malo večji gorkoti od zunanje prej na verh in se tako naredí sladka smetena, in tako mléko imenujejo pregreto, in ga porabijo pri hiši za žgance, za kašo, za močnik i. t. d. Sem djal, da postano mléko se v peč dene, ne prec po molži; ampak po molži naj mléko v mlečnem hramu v latvicah pri miru stoji, pozimi kacih 24 ur, poleti 12, da se smetena naredí, in kar še manjka, jo gorkota v peči na verh požene. Potlej se v shrambo na hlad postavi, da se smetena sprime in sterdi. Vse to je prav in koristno, ker pregreto, sladko mléko je boljši od skisanega.

V plitvih latvicah se ločenje masla od mléka bodi v peči ali v hramu vse bolj popolnuoma zgodi, kakor v globokih, ker ima maslo manj napotja in bližej na verh.

Sladke smetene je manj od kisle, pa je bolj mastna, če se po neumnem v peči ne sožgè, da je černa namest rumena.

Da je smetena čedna in čedno mléko, da muhe, šurki, pajki, miši in drugi merčesi va-njo ne pridejo, se morajo ne le take shrambe z vso skerbjo snažiti in čediti, ampak tudi še okna in latvice z redkim sitom ali kaj tacega zakrivati.

Kdaj smetano posnemati in kako maslo iz nje dobiti?

Takrat, kadar je vse maslo na verhu, predin se mléko zgrize, ne prej ne poznej. Če bi prej, bi bila smetena dobra, pa premalo bi je bilo. Če poznej, bi se dobila slaba ne dobra smetena in manj, ker zgine v gazji podobi. Če je v hramu smetena, naj se posnema nar pozneje do 48 ur; če v peči, berž ko se shladí.

Posneta smetena se v pini mane, da se maslo od mléka popolnuoma loči, da se maslo spopade, mléko pa odstopi.

Tacih pin je več mnoge naprave. Pa tudi v vsaki posodi se da maslo vmeti, postavimo, v latvici.

Smetena se ne vmane, če je pregorka, ali prehladna, ali prestara, ali od nezdrave živine. Če je pregorka, se ji merzle vode dá; če prehladna, se ji malo kropla prilije; če prestara, naj se v koscih med mlajši pomeša; če pa od nezdravih krav, naj se za kaj družega porabi, ne za ljudi.

Vmeto sirovo maslo v naših krajih na ognji stajajo, ga solé in hranijo ali pa prodajo; v družih deželah pa sirovo maslo še od mléka in vodenih reči bolj izpirajo tako dolgo, da samo maslo ostane; z vodo pa ga ne čistijo, ampak premetajo in stiskajo, da od sebe dá, kar maslo ni; potlej ga solijo, na vsaki funt 1 lot soli, ga v posode stisnejo, in ali za-se hranijo, kolikor potrebujejo, ali pa prodajo; in se tako sirovo maslo ravno tako dobro celo leto ohrani, kakor stopljeno in še boljši. Pri topljenji gredó pri 10 funtih trije v zgubo. Cena pa topljenega ni veči od sirovega: tedaj pride pri topljenem v zgubo kurjava in maslo.

Koliko masla je v mléku?

To se ravná po času in klaji. a) Molža po odstavi je manj mastna, potlej starji mastnejši. b) Dobra redivna klaja ne dá le več mléka, ampak tudi mastnejšega. c) Starja molža in dobra klaja v hlevu: detelja navadna, metelka, turška, grašica, zelaato perje, koruza; zunaj pa tudi še dobro tolsta, zelena, sladka paša spomladi ali v jeseni — dá nar več mléka in nar mastnejšega. Slamnata klaja pozimi da clo malo, in tudi nemastnega. Navadno je v 10 mericah dobrega mléka 1 funt masla; včasih pa tudi v 7 mericah, in včasih dá od 10. do 17. meric 1 funt, kakor je čas in klaja.

3. Sir. V mléku je vselej narveč vode; v 100 delih je vode 85 do 90, in včasih še več; drugo je maslo in sir. V 100 funtih mléka je 7 do 8 funtov sira, in 3 funte masla; včasih je masla manj in sira več; in tudi, kadar je družega več, je se vé da vode manj, če je namreč gosteji mléko, kar se pri starji molži in suhi paši godi.

Maslo se loči od mléka, kadar gré v latvici na verh, in se smetena posname, kakor smo prej povedali. Mléko pa se od vode loči, ko se po kakošni kislini zgrize ali vsiri. Znano je, kako berž vsaka kislina mléko vsiri, posebno zgreto. Ko sir iz posode pride, ostane voda z imenom siratka, v kateri je še malo sira, ki se pri precejniji skozi gost pert prestreže, in potlej je v siratki nekoliko mlačnega sladkorja in solnatih reči, sladkor se dóbi, ako siratko tako dolgo pokuhujemo, da se vodena reč shlapí in sladkor osta-

ne, ki se na zadnje še izčisti, da je bel. Izčisti se z ogljem i. t. d. kakor drug sladkor.

Kako sir delajo?

V raznih krajih delajo sir po razni šegi in mnoge baže. Je sir tolst, ko se opresno mléko, to je, mastno, prec po molži siriti dene; in je sir napol tolst, ko se današnje opresno mléko, in pa poprejšnje že posneto siri; in pust, kadar zgolj posneto mléko sirimo. Če hočemo posebno tolst sir imeti, pridenimo opresnemu mléku še nekaj smetene.

Sir delajo iz sladkega in kislega mléka. Pokus se ravná po lastnosti mléka ali paše, in gostota manjša ali večja pride od ravnanja in gorkote, v kateri se sir manj ali bolj stisne, in je se vé da na tem veliko ležeče. V vsakem kraju ga nekoliko drugači delajo in ima po tem svoje ime, laški, švajcarski, holandski sir i. t. d.

Bomo tukaj povédali iz dr. Burgerjevih kmet. bukev. II. del. stran 241, kako delajo na Laškem sloveči parmezanski sir. Gospod dr. Burger, ki je to delo poletu 1828 na več kmetijah na Laškem sam ogledal, popisuje to ravnanje tako :

Nar prej so pripravili sirov ali pa prekajeni soleni telečji želodček, v katerem je posesano in že zgrizeno mléko bilo, so ga razrezali in nekaj dni v primerni vodi namakali. Po tem, ko je bilo snočnje o petih zvečer, in današnje od treh do štirih zjutraj pomolzeno mléko posneto, so ga v bakren kotel zlili, in pod kotlom podnetili, da je bila gorkota ali toplota od 20 do 24 stopinj, to je, malo večí od zdravega, mladega človeškega života. Po tem so labo, to je, s telečjim želodčikom skisano vodo v mléko vlili, pomešali, kotel zakrili in ogenj pogasili. V eni uri blizo je bilo vse sosirjeno.

Zdaj pa so pod kotlom vnovič zakurili, in sir s kolcom hiteli mešati, in berž ko je bilo že vse dobro zdrobljeno, malo žefranovega prahu primešali, da je sir farbo dobil, kakoršno sicer le mastin sir ima. Še zmiraj so kurili, in sir še z drugim kolcom, ki je na koncu okrožik imel, da dnu kotlu škode ni bilo, mešali in mešali, dokler ni bil sir, kar nar bolj moč, zdrobižen, in ko je ta plojdra čez in čez tako vroča bila, da roka ni terpela, od 42 do 44 stopinj Rom., so kotel od ognja potegnili, in ogenj z vodo pogasili. Zdaj so pustili to kako čertert ure pri miru stati, in je v tem času ves sir na dno šel.

Po tem ko so siratko toliko ocedili, da je je malo še čez sir stalo, je šel sirar in toliko merzle vode prilil, da

so roke lahko terpele, ter na to sir z obema rokama zgrabil in stisnil, potlej čedin pert pod sirom na dnu kotla prepeljal, ga vzdignil in sir v rešeto zvalil, kjer je nekaj ur ležal, da se je ocedil.

Zdaj pa so sir iz rešeta vzeli, in s pertom vred v lesen obod djali, pa ne stiskali ali obtežili. Štiri dni so ga tukaj obračali; čez štiri dni pa ga poverhi solili, in tako skozi 40 dni v hladnem, suhem in tamnem hramu vsaki dan obračali. Na to je bil zadosti terd, da je bil v shrambo prenešen, kjer so ga poverhi z lanenim oljem mazali in se vsaki dan obračali.

Taki hlebci so od 40 do 90 funtov tehtali, in je tak sir od leta do leta boljši bil, dokler ni bil 4 leta star. Cent tacega štiriletnega sira so po 200 lir ali dvajsetic na mestu prodajali.

V družih krajih pa sir na sapi suše.

Pri nas delajo sir iz kislega, in sladkega, pregretega mléka, ko mléko kuhajo in sladkemu kislega pridenejo, da se sosiri. Potlej ga še gorkega zdrobé in osolé, in ga ali v hlebce stisnejo in posušé, ali pa za potvico in štruklje porabijo.

Tako nam krave dajo teleta, mléko, maslo in sir.

Na zadnje pa že stare ali jalove krave, ko so dostale, vpitamo in mesárju prodamo.

Krave malokje vpregajo, ker delavne krave malo mléka imajo. Vendar so skušnje učile na Ogerskem in v družih deželah, da tudi krave se znajo s pridom vpregati brez velike zgube na mléku, ako se namreč le enkrat na dan vpregajo, dobro kermijo, in 4 tedne pred teletom in 4 tedne po teletu ne vpregajo.

Da bi krave v eno mer več molzle, jih svetujejo nekteri rezati (to je, jim iz trebuha izrezati oba jajčnjaka). Ker krava začne po 3. teletu naj bolj molsti, pravijo, da sedaj naj se režejo, da se potem ne bojo več pojale in vbrejile in tako ne ob tisto mléko prišle, ob katero pred teletom vselej bolj ali manj pridejo ali celó popolnoma. Mislijo še, da rezane krave so mlečen studenec, ki nikdar ne vsahne. Pa se motijo! Brejost je vselej nov poganjk mlečnosti. Dr. Princ pravi, da v 5. letu kastrirane (rezane) krave molzejo eno ali 2 leti obilo, in ko nehajo molsti, se pa odebilijo. On tudi pravi, da ta operacija ni nevarna, čeravno od družih strani vémo, da polovica rezanih krav pogine. Pameten gospodar ne bo poskušal kaj tacega, kar je ravno tako negotovo, kakor v loterijo staviti.

64

Pred nekimi leti se je tudi mahoma hrup zagnal, da krava se dá brez dekle molsti, ako se le neke novo znajdene cevke (mlečne cevke imenovane) v vsak sesec vtaknejo, teče potem mléko samo po sebi iz vimena. Res, da teče, pa tako popolnoma se vime ne izprazne po teh cevkah, kakor če dekla molze ali tele sesá. Le kadar je vime bolno (oteklo in boleče) in je vendar treba rahlo mléko iz njega spravljati, svetujemo take košene cevčice, ki jih imajo strugarji (drakslarji) na prodaj.

§. 27. Raba in korist volov.

Voli so za vprego, pitanje in gnoj.

Da je vol za vprego posebno pripraven, mora imeti majhno bolj zastavno glavo, močen vrat, široke persi, raven herbet, širok križ, močne precej visoke noge.

Kdaj je vol za delo pripraven? Za lahko delo se zamore rabiiti, kadar je 3 leta dokončal, za težko vprego je pa še le v 5. letu in potem sterpi dobro do 12. leta. Ni pa dobička, če gospodar vola čez 12. leto vprega, ker potem je že prestar, da bi se lahko spital in meso nepitanih volov je zmiraj manj vredno. V 6. letu pitajo naj bolj take vole, ki se kot pitanci mesarjem prodajajo.

Vpregajo se voli na več viž: v jarm, komát i. t. d. V komát vola vpregati, je naj bolje, čeravno je komát dražji od jarma. Da so stari stari naši očaki začeli vole za rogove vpregati, jim ne smemo zameriti, ker pred sto in sto leti ni nobeden kaj družega vedil, kakor to, da vol ima naj večjo moč v rogovih (v glavi); vidili so vola z rogovi suvati in prebadati to in uno stvar — in mislili so si berž: „lejte! kakošno moč ima ta živina v glavi“. Res, da ima vol veliko moč v rogovih, to je, v glavi, — pa še veliko večjo ima v persih. Če se vol vprega za rogove, vleče le z glavo in vratom, in si strašno napenja vse žile, ker se mu vidi že na očéh, in ker ne more glave prost vzdigniti, se zalivajo možgani s kervjó, da marsikter volé je za to že hipoma poginil na cesti, zlasti ob hudi vročini. Komát, prav narejen, je tudi za vola prava oprava; — v komatu vleče vol s persmi in s celim životom, veliko lože vozi in veliko več peljati zamore.

Vprežni voli se tudi kujejo, da parklji njih škode ne terpè. Kako se kujejo, smo učili v 1. delu teh bukev (v nauku od podkovstva).

Da vol vročino težje prenaša kakor konj, je treba gospodarju vediti, kakor tudi to, da potrebuje časa za jed in več počitka, ker prežvekuje.

Voli (pa tudi krave) se pitajo, da se debeli in mastni po višji ceni prodajo.

Ktere lastnosti naj ima pitavna živina, smo že govorili v „živinoreji sploh“.

Znamenja posebne, da je govedo za pitanje pripravno, so: širok kom (vidermaž), širok križ, tanke, plošnjate in krepke kosti. Če je vol debel in okrogel v členih nóg, se nikdar ne bo dal dobro spitati.

Pitati se dajo voli na dobri mastni paši zunaj hleva, še bolj v hlevu ali s suho klajo, ali z mehko pičo, kakor v olarijah, žganjarijah i. t. d., ali tudi z zeleno in sirovo klajo vmes suhe.

Navadno se spita vol v 4 do 5 mescih (16–20 tednih). Za velicega vola se potrebuje v tem času kakih 35 centov merve ali pa manj, če kaj pese, repe, krompirja in korenja, oblojeno z žitno debelo moko pitamo. Pitažo tudi pomalem, kadar je žito po ceni, z ječmenom, ovsom, z rezjo, s koruzo na debelo zmleto. Merva in rezanica ste zmiraj poglavitna klaja, vse drugo je bolj, toda dobra, priklada. Da po malem soli pitancom dobro tekne, smo že govorili na svojem mestu.

Gospodar, ki živino pita, naj ima zmiraj tablico pred seboj, in naj rajta: kako se mu bo naj boljši splačalo, živino pitati. Po dozdanjih skušnjah se iz 100 funtov sená in druge klaje enake vrednosti naredi 8 funtov mesá in loja. Po tem zamore lahko zrajtati: kako se mu splačuje pitanje, naj le prerajta: počim je merva i. t. d. — počim pa mesó, loj in koža.

Mesarji kupujejo živo živino in jo presojujejo, ko jo ogledujejo in ošlatujejo po rebrih, ledji, persih in pri repu. Zveden mesar se ne bo lahko okupil, ampak jo bo precej natanko zadel, koliko bo imela žaklana mesa in loja.

To mesarsko težo (to je, težo čveterih četert) natanko zvediti, pa nam pomaga neka mera, ktera se pri meni dobiva za 54 krajc. Po ti meri zmeri gospodar svojo živino, ki jo misli prodati, po dolgem in širocem, in potem le pogleda v priloženi listek — in vedil bo, koliko ima živina mesá.

Tudi gnoj, ki ga gospodar dobiva od goveje živine, je veliko vreden za kmetijstvo, tedaj se med dobičke, ki jih donaša vol gospodarju, mora tudi ta šteti. Od srednjega, dobro rejnega vola se rajta na čez 150 centov perhega, sirovega gnoja.

C. Od reje ovác.

Pervi ali natoroznanski del.

§. 28. Natora ovčja.

Tudi ovce se kakor goveda štejejo v versto prežvekovavne živine in sicer tiste, ki ima dvoje parkljev na vsaki nogi. Ovca ima bolj zakrivljene rogove in okroglat gobec, pa nima brade, kakor koza. Tudi ima ovca še dve posebnosti: pod vsakim očesom v notrajnem kotu je koža tako v gubo položena, da je kakor mali žlebček, — nad parklji pa je majhna luknjica, ktera je iztok kratkega podkožnega kanalčka, iz ktereга rosi neka lojnata tekočina, in če se ta sterdi, ima podoba červiča, da nevedni ljudje res mislijo, da se je červ zaredil ondi; to pa je vselej pomota.

Pravde: ali je naša domača ovca posebna sorta, ktere divjega očeta več ne poznamo, ali pa da izvira od muflona ali od sibirskega ali afrikanskega argali-ta, natoroznanci še niso do konca dognali. Nam živinorejcom pa za to tudi ni dosti mar. Ovca v prostem stanu se plemenita na pozno jesen, je čez 5 mescov (21 do 22 tednov) breja in rodi navadno eno jagne.

Kar zobé vtiče, jih ima kakor goveja živina, in tudi sprednje mlečnike spreminja v stanovitne, kakor una; drugi ali stanovitni sprednji zobje so podobni lopaticam, in tako vidimo, da ovca v 2. letu ima dvoje lopatic, v 3. letu čvetero, v 4. letu šestero, v 5. osmero. V 6. letu ima popolnoma vse zobé, in takrat je ovca popolnoma do-rasla, v 7. letu začneta srednika škerbinasta prihajati, v 8. letu druga dva, srednikom bližnja, in tako pride vsako leto versta na bližnja dva vsake strani, da so v 12. letu vsi sprednji zobje že tako za nič, da se ne plača ovce rediti čez 12. leto, čeravno zamore 20 let stara postati.

Ovca ima malo kervi; nje koža je zlo občutljiva in mnogim boleznim podveržena; sploh je slaba in plaha žival, ki se zlo boji bliska in treska, in ni je živine, ki bi mogla tako malo mraza in močje preterpeli, kakor ovca. Navadne bolezni ovác so gljiste in červi, ki se ji zaredijo v mno-zih delih života.

§. 29. Od ovčjih rodov.

Ni nobene domače živine, ki bi imela toliko razločkov kakor ovca. Poglavitni razločki so v volni, v velikosti, v rogovih, v repu.

Kakor se tiče volne, se ločijo ovce v take, ki imajo žlahno in v take, ki imajo borno (grobo) volno.

K ovcam z žlahno volno se štejejo španjske, ki se tudi imenujejo merinoške. Besedo merino izpeljujejo nekteri od morja — po tem bi se merinoške imenovale pomorske, drugi od merino, to je, kodrasto, — po takem bi se imenovale kodraste i. t. d. Te naj žlahnejše ovce so srednje velikosti, po 60 do 80 funtov težke, imajo žlahno in gosto volno, ki je zlo mastna oljnata; za tega voljo se te ovce rade vpraše in so potem umazane viditi; naša borna ovca nima v volni veliko oljnatega, se tedaj ne umaže tako lahko.

Na Španjskem pa imajo tudi ovce z borno volno, pa te se ne imenujejo merinos ampak kuros.

Saksonci so si zaplodbili iz Španjskega žlahne merinoške ovce, in ker jih oni še z večjo skerbjo opravljajo, slovó saksonske dan današnji bolj kakor španjske. Cesarica Marija Terezija je v letu 1763 tudi v naše cesarstvo pripeljati dala te žlahne ovce in iz Mannersdorf-a in Hotič-a so se zaplodile potem po Austrii, Českem, Markskem, Ogerskem v. t. d. Lep oven tega plemena še zdaj veljá 3000 fl. in še več.

Ovác z borno (grobo) volno je več sort:

- 1) navadna ali nemška ovca, bela pa tudi črna, 60 do 80 funtov težka; volne dajè po 2 do 4 funte;
- 2) resíca ali lineburška ovca, ima sivo, rujavo ali černo borno volno; je naj manjša sorta in živi na lineburški planjavi od resíce (resja);
- 3) angležka ovca z dolgo, srednjo in kratko volno; med temi sloví Bakvelova ovca, ki nima rogov, je kratkih rog, ima malo volne, ki pa je svitla kot svila; med vsimi ovcami se ta sorta dá naj bolje spitati; ovni se spitajo do 120 funtov in dajo do 24 funtov loja.
- 4) ogerski cakelj ima borno volno pa dolgo, da visi do tal;
- 5) laška ali bergamaška, je naj večja, pa nima rogov, ima borno in dolgo volno in je zlo rodovitna;
- 6) guineška ovca je velika, ima dolg rep, ima dlako namesto volne;
- 7) peržiška in kinežka ovca imate kepo masti namest repa.

Še več družih sort je, pa za nas nimajo ne te neune nobene važnosti.

§. 30. Od plemenitve ovác,

Ovce perskajo v prostem stanu jeseni in to terpi 24 do 48 ur, kateri čas se ne smé zamuditi.

Kteri letni čas pa naj se pušajo ovce po plemenu? in kdaj je bolje? Dolga pravda med živinorejci je bila zavoljo tega; sedaj pa je sklenjeno, da je naj bolje, da se pušajo po plemenu mesca decembra (grudna), ker potem pridejo jagneta spomladi na svet; spomladi zamorejo kmali na pašo iti in takrat raste zlahna trava, ki jim naj bolje tekne. V tacih krajih pa, kjer je spomlad kasneja, naj se plemenijo še le mesca januarja ali svečana.

V čedah naj bode plemenjenje v 8 do 9 tednih končano; v tem času se šteje na mladega ovna le 25 do 30 ovác, na starega pa 30 do 40. Oven naj se loči tisti čas od čede in naj boljše je, ga k vsaki ovci posebej spustiti; vsaki dan enkrat je dosti, zlasti če je še mlad.

Ovca je za pleme še le pripravna, kadar je poldrugo leto ali 2 leti stara. Na španjskem jih spušajo še le v 3. letu zato, ker le po preteklem drugem letu se vé pri ovci: ali ni vertoglavka, to je, ali nima nagnjenja do tiste ovcam zlo nevarne bolezni, ki se vertoglavnost imenuje. Do 11. leta so ovce pripravne za pleme. Oven pa naj skakati začne v 3. letu in je za pleme do 12. leta.

Če želi gospodar ovác si prirediti z žlahno volno, naj gleda 1) da si ovca in oven nista v letih, velikosti in volni preveč navzkriž; 2) ovni z redko, dolgo in tanko volno naj se nikar ne pripušajo, ker pri mladih od takega ovna se volna rada „cvirna“; 3) nikar naj se ne spušajo preveliki in predebeli ovni; 4) pred 3. letom ne spušaj nikoli ovna po plemenu.

Če si gospodar izbera jagneta za pleme, naj vé, da dolge in tanke ušesa pri jagnetih so známnje žlahme volne, gole ušesa známnje redke, zlo obrašene pa goste volne.

§. 31. Reja jagnet.

Jagne naj sesá 3 do 4 mesce, pa že čez 14 dní naj se vadi lahko prebavljive klaje, to je, otrobov, kratke, sladke merve i. t. d. Dokler jagneta še sesajo, naj se, kadar so 8 do 10 tednov stare, kopijo (režejo). Tem kakor tudi mladim ovcam se odseka repi, da volne tam ne oserjejo.

Kadar so jagneta odstavljené bile, naj se pusté poleti na suh in sončen pašnik, pozimi pa denejo v

hlev, v katerem je 10 do 12 stopinj gorkote; kakor hlev ne smé tako vroč biti, da bi toplota v njem presegla 12 stopinj po Romirjevem gorkomeru, tako tudi ne smé nikoli v njem tako merzlo biti, da bi gorkomer padel pod ničlo. Za 8 jagnet se rajta prostora 36 štirjaških čevljev; z mervo in slamo naj bojo obilno oskerbljene.

Kadar so jagneta leto stare, se morajo ovni od ovác ločiti in za vsako živince v hlevu prostora od 6 štirjaških čevljev odločiti.

Po gotovih skušnjah je poterjeno, da ena ovca srednje velikosti ali 60 funtov težka potrebuje na dan 2 funta dobre merve; če se jim poklada frišna trava, detelja, grahorca, potrebuje pa eno živince 10 funtov take sirove klaje. V Rohsburgu na Saksonskem redé ovce v hlevu samo z deteljo, po 8 do 10 funtov na dan. Po čez se zamore reči, da 10 srednjih ovac potrebuje toliko klaje kot eno srednje govedo.

Kaj pa je bolje: ovce na paši imeti ali v hlevu jih rediti?

Marska kmetijska družba je o tem po mnogih skušnjah takole razsodila:

Paša je za ovce naj boljja in tudi naj bolji kup stane; — kdor je persiljen ovce v hlevu rediti, naj jim daje sirove detelje (navadne štajarske, nemške ali turške), grahore, trave, zraven pa nekoliko suhe klaje; — če je delj časa deževno vreme, naj se jim daje le merva (seno); jagneta v hlevu rejene postanejo veliko močnejše kakor na paši, in kostruni se spitajo tako, da se zamorejo koj zaklati; — pri reji v hlevu se pri 10 ovcah za 6 funtov volne več dobi, — volna pa postane na paši lepša; — od ene ovce v hlevi rejeni se dobi 2 do 3 cente gnojá več kakor če hodi na pašo.

Če pa grejo ovce na pašo, je treba vediti, da mora biti pašnik popolnoma suh; na le nekoliko močirni paši se mahoma zapasejo in zbolijo ali celó pocepajo; na pašniku mora biti nekoliko drevja zasajenega, da ob hudi vročini jih ne prepeka sonce, ki jim je zelo škodljivo; — dokler je rôsa, ne smé ovca na pašo; — če se pusté ovce čez sternišče ali deteljša, se morajo hitro čez gnati in popred se jim mora suhe klaje dati; — če so ovce debč od doma na paši, se jim morajo napraviti šupe, da se usavijo ob deževji pod streho; — po potih, kjer je veliko prahu, naj se nikar ne ženejo na pašo, zakaj prah, moča, vročina in slaba klaja je čvetero nar hujih sovražnikov, ki žugajo ovcam nevarnost.

Pijače potrebuje ovca na dan 1 do 2 bokala naj čistejše vode. Če ni voda čista, je tudi žejna ovca pila ne bode. Naj bolj jih pa žeja po detelji, grahori, ječmenu, ovsu, bobu in krompirji; — nikar jih tedaj kmalo napajati po takošni klaji, da se preveč ne napijô, ker preveč vode jim škoduje.

Če je, kakor smo že povedali, sol vsaki domači živini koristna, je ovcam zares potrebna, da jih varuje mnogoterih bolezen, ktere izvirajo iz mehkužne nature njihove. Za jagneta se rajta 1 do 2 funta soli na leto, odraslim ovcam in ovnom pa 3 do 4 funte.

Koliko prostora potrebuje jagne v hlevu, smo že rekli; za vsako odraslo živino je treba 7 do 8 štirj. čevljev, za ovce matere z jagneti vred pa 9 do 10 štirj. čevljev. Gare naj. so tako napravljene, da si ovca s klajo ne oskruni volne. Nastelje se na eno ovco rajta na leto naj manj pol-drugi cent.

§. 32. Korist ovác.

Ovce nam dajejo volno bolj ali manj žlahno, kakor je rod ovéji. Z veliko natančnostjo so zrajtali, da žlahna ovca daje po čez na leto prav čedno oprane volne 2 funta in 6 do 8 lotov; 100 neoprane volne pa dá 36 funtov oprane. Če volno operajo že na živini, kakor je sedaj sploh navada, da 6 funtov in 5 lotov neoprane volne dá 2 funta in 24 lotov oprane. Ovce z borno ali dolgo volno pa dajejo več volne: od 4 do 10 funtov, če se dvakrat strižejo. Svetovali so nekteri žlahne ovce večkrat kakor enkrat na leto striči, ali skušnje so pokazale, da to ne stori dobro, ker veliko več taci, ki so jih dvakrat strigli, je pocepalo, in zraven tega se jim mora še več klaje dajati, da se ohranijo pri moči, ktera se jim jemlje, ako se strižejo dvakrat. Saj se tudi tiči le enkrat na leto movsajo! Nežlahne ovce se strižejo spomladi in jeseni, včasih celo vsake kvatre, tedaj štirikrat na leto. Strižejo žlahne ovce večidel spomladi, kadar mraz mine, da se mehkužna žival ne prehladi. Preden jih strižejo, jim operó volno ali pa z goroko vodo ali pa merzlo v potokih. Imajo za to nalaš narejene škarje, ki gladko strižejo, da strižec pragov ne dela in da se volna vkup derži kakor kožuh, kteri se po delu zvije in kodeli enako poveže in hrani. Če je človek priden, utegne 15 žlahnih ovac na dan ostriči, nežlahnih pa še več.

Tudi žlahne ovce nimajo po celem životu enake volne; ni povsod enako lepo, ampak se očitno loči v trojno: naj

lepša je spredej po herbtu na vsaki strani do trebuha in na vsaki strani vratú; — manj lepa je na zadnjih ledrih, po trebuhu, po glavi in zatilniku, — naj slabeja je po nogah, persih, pod trebuhom in po repu.

Netere ovce imajo navado, da si volno pukajo in jo jedó; vzroki tega so: če ovce ne dobivajo nič slame za klajo in tudi soli ne; pri nekterih je pa to le gerda navada (razvada).

Tudi mléka nam dajejo ovce, iz kterega delajo dober sir. Očje mléko je nastnejše od kravjega. Če pa je ovca za volno, ni za mléko in tudi za meso ne. Ničče ne more dvema gospodarjena služiti.

Za meso so tudi ovce dobre; meso posebno agnjet je žlahno.

Ko smate kože so za kožuhe, oguljene za tanko usnje ali tanko jerhovino.

Gnoja se pridela od ovce po čez na leto le kakih 12 centov. Ovcji gnoj kakor kozji (perga) je mččen in rodoviten in se posebno s eno žetim prileže. Dobra navada je, da ovce tam pa tam postavljajo v ograje po serožitih in jih pušajo noč in dan, da pognojé zemljo, kjer stajé, na Notrajskem okoli Bistrice pravijo temu „s kozárjen gnojiti“ (kozár se pravi taka ograja), na Nanosu pa nek pravijo „ovce so v mandergi“; po nemški se pravi to „pfeichen“.

D. Od reje kóz.

Pervi ali natoroznanski del.

§. 33. Natora kozja.

Tudi koza se šteje v versto prežvekovavcev in je z ovco v tako bližnji zlahč, da kozel ovco vbrejiti zamore, zato so stari natoroznanci kozo in ovco šteli v edino pleme; novejši živinoznanci pa so povzdignili kozo v lastno pleme.

Koza in kozel imata po dvoje (včasih tudi četero) kviško in nazaj zavutih rogov, imata brado in dva podbradka (Glöckchen) in pa podolžato-okrogle gobénice. Nasa domača koza izvira od tiste sorte, ki živi po perzijskih gorah in se bezoarska koza imenuje.

Z ovco si je koza v tem enaka, da ima enako število zob, ki pridejo in se preminjajo ravno takrat kakor pri ovcah; tudi plemení se takrat in čas brejosti terpi ravno tako dolgo; sploh živi kakor ovca. Razločuje se pa koza od ovce v tem, da je koza rodovitniša, ker koza navadno

stori po dvoje ali troje kozličev; kozel je silno pohotna žival, tako, da je med doživno živino ni čez-nj; — koza ima več mléka, pa se ne spita tako lahko kakor ovca in tudi kozje meso je manj okusno; — koze so močnejše, živejše in manj mekužne od ovác, tudi živé dalje časa; med debelo in gladko dlako ima koza kratko in mehko; — koze nimajo pod očmi tistih žlebkov in nad parklji ne tistega podkožnega kanalčika, kakor ovce.

§. 34. Od kozjih rodov.

Razun pritlične (Zwergziege), siriške, guineške, arabske ali zgornjo-egiptovske koze sta še posebno dva rodova, ki prekosita zavolj žlahne dlake vse druge, namreč: angorski in kašemirski (tibetanski). Angorska koza se nahaja v Levanti, posebno okoli mesta Angora imenovanega; je večja pa krajša od navadne, ušesa ima dolge in pobešene, rogovi nje so bolj plošnjeni; dlaka je 8 do 9 pavcov dotga, kodrasta, bela kot sneg, svitla in žlahna kakor svila. Kašemirska ali tibetanska živi v visocih gorah jutrove Indije; nje dlaka je tako žlahna kakor svila, zato v Kašemiru in Tibetu narejajo mnogo žlahno blago iz nje, in odtod ime te koze.

Drugi ali živinorejni del.

§. 35. Od plemenjenja kóz.

Koze se plemené v jeseni, večidel mesca listopada; mladi pridejo potem mesca aprila na svet. Do 14. leta je koza za pleme; vendar rabijo koze navadno v ta namen le do 7., kozle pa do 3. leta. Kozliči za pleme odločeni se pusté 6 tednov sesati, sicer pa le po 3 tedne.

§. 36. Od reje in strežbe.

Klaja je za koze zlo enaka kakor za ovce; le da listje in berstje in mlade veje germovja in drevja zlo rade jedó, pa tudi kožo mladega drevja objedajo, — zato so silno škodljive mladi hosti, in za tega voljo so tudi postavili prepovedane v gojzdih z mladim zarodom drevja. Pasejo se po stermih bregih in dolinah, pozimi pa jedó mervo, slamo, zelstvo in korenstvo, naj raje pa žito. Sol imajo tudi kaj rade in jim dobro tekne.

Na eno kozo se rajta 4 funte merve na dan; 4 do 5 koz se dá rediti namesto ene krave. Pozimi naj se jim

zraven merve daje hrodelj, to je, listje jesenovo, jelšev, topolovo in družega drevja, zakaj če se kozam večkrat preminja klaja, toliko bolje se počutijo. Pomij se ne dotakne koza, ako ni bila že od mladega na nje navajena.

Prostora v hlevu potrebujejo koze toliko kakor ovce. Hlev za koze mora biti pa posebno suh in ne prevroč, ako češ od njih lepe, mehke dlake dobivati.

§. 37. Koristnost kóz.

Nobena žival ne verže v primeri s tem, kar za živež potrebuje, gospodarju toliko dobička kakor koza.

Koristne so pa:

- 1) zavolj kozličev, kateri se mesanjem lahko prodajajo, ker njih mesó je prav dobro in zdravo;
- 2) zavolj mléka; sploh se zamore reči, da ena koza dá na leto okoli 350 bokalov mléka, tedaj 3 koze toliko kakor srednja krava. Ker pa se namest ene krave lahko redi 5 koz, je dobiček očitén. Mléko je za sir prav dobro;
- 3) zavolj mesá. Mesó kozličje je dobro in okusno, kakor smo že rekli; pa tudi kozlovemu mesu se zamore vzeti tisti zoperni kozlovski okus, če se kozli ne pitajo in ne koljejo takrat, kadar naj bolj smerdé, to je, ne na pozno jezen kadar perskajo, — ampak spomladi. Če se tudi rezani kozli v jeseni pitajo, vendar le smerdé ta čas;
- 4) zavoljo kož, ki so zelo obrajtane, ker se dela žlahno usnje iz njih, korduanško imenovano zato, ker izpervega so le na Španjskem v mestu Kordovanu znali umetnost, iz kozjih kož žlahno usnje stroiti;
- 5) zavolj dlake, če je koza žlahnega angorskega ali tibetanskega rodú.
- 6) zavoljo gnoja; če so koze skoz 6 mescov v hlevu, naredé vsaka okoli 12 do 16 centov perhkega gnoja, — na paši pa 6 do 8 centov, tedaj se rajta, da od ene koze pride na leto 18 do 24 centov gnoja, ki se kakor ovéji posebno prileže senožetím.

E. Od reje prešičev.

Pervi ali natoroznanski del.

§. 38. Natora prešičev.

Prešič spada v versto tiste dojvne živine, ki ima več parkljev, ali po-novejši zverstbi v versto živine z debelo kožo. Prešič ima 4 parklje na vsaki nogi, vendar dva zadnja sta tako kratka, da se ne dotikujeta popolnoma tal; glava je dolga, nosnice tudi dolge in ozke, zato se prešič hitreje kakor vsaka druga domača živina zaduši, ako ji nos zateče; konec nosa je rivec, s katerim rije po zemlji, da si v divjem stanu išče červov in družega živeža; zob ima sprednjih 10 do 14, teslov 4, kočnikov 24 do 28, koža je debela s šetinjami; koža ga rada serbí, zatega voljo se rad valja po mlakuži, ne pa iz gole nesnažnosti; želodec ima majhen, ki je zlo človeškemu podoben; požrešen je neizrečeno; prešič sné vse, kar koli dobi, mnogoverstne sadeže, korenike, travo, červe in kakoršni koli merčes, polže, merho, celo človesko in živinsko blato. Prešič ima rad gorko.

Svine se bukajo, kadar so 8 ali 9 mescov stare, mesca listopada ali grudna, je 4 mesce breja in storí po 6 do 14 mladih, ktere sesajo 6 do 8 tednov. Mlado prasé prinese že na svet drugi in tretji kočnik, vse 4 tesla. V 5. letu ima vse stanovitne zobé, tedaj dorase prešič v 5. letu. Kadar se stara, prihajajo sprednji zobje tumpasti, tesli pa dalje in bolj zakrivljeni — potem se nekoliko dolučuje starost prešičev. 20 let zamorejo sicer doživeti, vendar za rabo niso dalje kakor do 12. leta, ker potem je meso bolj terdo in manj okusno. —

§. 39. Od prešičjih rodov.

Iz začetka so vsi prešiči divji bili; iz divjih merjascov in svin so se pa po različnih deželah zaplodili različni rodovi.

Vsi domači rodovi se verstijo v 5. poglavitnih: namreč ogerski, poljski, francozki, laški in kitajski.

Ogerski rod se nahaja po Ogerskem, Moldavi, Valahii, Bosni, Serbii, Horvatii in Slavonii; ta rod je že zlo obderžal postavo divjega prešiča, ker je stegnjenega života, kratkih nog, je sive farbe in ima večidel kodraste šetine; obličja je bolj divjega. Ogerski prešič je za tega voljo zlo obrajtan, ker se zlo rad spitati dá; v 2. letu pitan se ob kratkem času spita do 3 ali 4 centov; slanine (špeha) ima zlo na debelo, ki je nekako mehka pa zlo okusna.

Poljski rod, domá na Poljskem in v Galiciji, ima herbet bolj ozek, daljo glavo in vrat, gladke šetine umazano bele ali sive farbe, zavihan rep. Poljski rod je velik, posebno rad jé, je terdne natore, slanina njegova je čversta (jederčasta).

Francozki rod se je zaplodil tudi po Laškem, zato sta si ta dva rodova zelo enaka, sta velika in stegnjena, imata ozko glavo z dolgim rivecom, in dolge, pobešene ušesa; pri nas imenujejo laški rod tudi paduanski. Lastnost tega rodú je, da počasi raste, v 2. in 3. letu se pa spita od 4 do 12 centov.

Tudi angleški prešič je tema zelo enak, ima le bolj raven herbet, je sicer velik, čeravno so noge viditi bolj kratke.

Kitajski rod, ki se je že tudi tam pa tam toda le redko po naših deželah zaplodil, se loči od vsih družih, da je sila majhen in tako kratkih nog, da se s trebuhom skor po zemlji plazí; glavo ima majhno, rivec sila kratek, ušesa špicaste in kvíško stoječe; vrat je pa debelji in močnejši kakor pri vsih drusih rodovih; po herbtu je večidel gol in rep ima kratek. Ker je kitajski rod sila majhen, tudi spitan ne vaga lahko čez 2 centa; svinja je pa tako rodovitna, da stori od 10 do 24 mladih na enkrat.

Kdor si hoče s pridom prešiče rediti, naj si izbere take, kateri hitro rastejo, ki so zelo požrešni in se dajo dobro spitati, zakaj le s temi lastnostmi se spleča klaja na nje obrnjena.

Med vsimi tu imenovanimi rodovi je ogerski (horvaški) prešič naj bolji, le poljski prešič prekosí ogerskega v tem, da še silniše žrè in je bolj uterjene natore. Sicer pa moramo tu spet ponoviti, da domače pleme, če ima dobre lastnosti, je tudi vsega priporočila vredno.

Drugi ali živinorejni del.

§. 40. Od plemenjenja prešičev.

Ktero mlado prasè naj si gospodar obderži za plemè?

Takole: prešiček naj bo vesele, žive natore, bistrega očesa, širocih pers, stegnjenega života, širocega križa, široko saksebi stoječih nog, in rad naj jé. Razun tega naj bo mati njegova rodovitna, in če je mlado prasè svinjica, naj se gleda na to, da ima naj manj 10 sescov, ker po sescih se ravná število mladih, zakaj mlado ostane celi čas pri tistem sescu, ki si ga je izperva odbralo; kolikor ima svinja mladih čez število sescov, to-

liko jih nima prostorna na maternih persih. Še na to je gledati pri reji prešičev, da ne obderžiš nikdar tacega za pleme, čigar oče ali mati sta bila ikrova.

Domače svinje se bukajo že mnogokrat v 3. ali 4. mescu; ali takrat jih pustiti po plemenu, spači celi rod. Svinje majhne sorte naj se ne pušajo pred 8, in velike ne pred 10 mesci, — saj tudi divje svinje se ne bukajo pred, in umen gospodar mora na to gledati, kar dela natora.

Domače svinje se bukajo vsaki letni čas, in 3 do 4 tedne potem, ko so vergle, se bukajo iznova. Pa ravná naj gospodar tako, da mladi pridejo o gorkejem letnem času na svet. Če ravná gospodar po vodilih natore in pusti svinjo k merjascu mesca grudna (decembra), bo starka storila mlade mesca aprila, in konec majnika ali rožnika se zamore svinja spet ubrejiti, in ima vdrugič mlade konec septembra ali v začetka oktobra (kozoperska).

Če se praseta lahko prodajajo, se splača gospodarju, ako skerbí za gorak svinjak, da tudi pozimi starka mlade ima. V tacih okoljšinah zamore svinja v 2 letih 5 krat vreči.

Pervikrat ima svinja navadno le 5 ali 6 mladih, potem pa se množi stevilo njih od 8 do 12 in še čez, kakor je pleme. Od 3. do 7. leta je svinja naj bolj rodovitna. Čez 8. leto ni dobro svinje za pleme obderžati, čeravno je do 13. leta rodovitna, zakaj pozneje se le težko spita in tudi meso je grobo.

Kadar je svinja storila, naj se gleda, da mladih ne požrè; iztreba naj se pa dovoli, ker je zlo požrešna najo in jo tudi brez škode snestizamore. Kako naj se mladih privadi svinja, ako jih ne pusti sesati, smo povedali že v bukvah od porodov, kjer smo rekli, da je dobro, da se mlado živince z olóm ali žganjem po životu namaže, starka pa tudi z ravno tistim okoli gobca, da se tako rekoč duh med njima zenaci.

Že v malo dneh začno mladi s starko vred jesti in se tedaj zgodaj privadijo druge piče in odvadijo maternega mleka; brez škode se tedaj dajo s 4 tedni odstaviti. Če pa čes mladega za pleme obderžati, naj sesá 6 do 8 tednov.

Če merjasček ni za pleme, naj se, dokler sesá ali pa 2 do 3 tedne po odstavi kopi ali reže.

Merjasec je za pleme še le ugoden, ko je leto dorastel. 25 do 30 svinj se šteje na enega merjasca, ako ima v enem mescu na nje skakati; če je pa čas skoka čez dalji čas razširjen, mu jih tudi 50 do 60 ni preveč, le na to je paziti, da k večemu dvakrat na dan skoči.

K večemu do 4. leta je merjasec za pleme pripraven.

§. 41. Od reje in strežbe prešičev.

Prasci ostanejo 6 do 8 tednov pri materi, kakor smo že rekli, in se sčasoma odstavljajo po tem ko so se navadili jesti. Mléko, kruh, močnik i. t. d. so njih prva jéd; in že odstavljeni tudi nekaj časa take reči večkrat na dan dobivajo, da bolj rastejo, potlej pa zelenjavo in terje reči.

Gorkota je prascom posebno potrebna, ker se odraseni mraz težko terpé; torej morajo dobro nastlano posteljo imeti, kjer se vkup vležejo, da se grejejo. To jim je pred odstavo še bolj potrebno.

Kakor vsaka žival, nar bolj pa mlada, dobrega zraka potrebuje, tako tudi prasci. Torej je treba, da je snažno v hlevu in v koritu, ker prasci za ležišče suh in snažen kraj ljubijo in v mokrem ne zaspé. Tudi sprehoda in zunanje paše jim je treba, da zdravi ostanejo in rastejo.

Odstavljeni prasci potrebujejo, kakor vse mlade živali, večkratne in boljše paše memo starh, da berž in bolj rastejo. Bolj odrasčeni pa se redé, kakor stari, ali domá, ali pa zunej na paši, ali pa na obojem. Dokler jim ne pitamo, je dosti, če jih tako redimo, da ne shujšajo, ker so silno požrešni, jedó, kar je, in jih je lahko rediti 5. del piče v primeri z njih žive teže jim je takrat zadosti.

Pri svinjski reji pa je treba sledete vodila pred oči imeti: Če svinje domá redimo, ne snejo biti vedno zaperte v svinjaku, ampak pri hlevu bodi ograjen prostor, da se včasih sprehajajo. Tudi je dobro ako se včasih kopljejo.

Odstavljeni prasci naj imajo poseben hlev, naj so ločeni od matere, da jo pozabijo.

Hlev in korita naj so snažni, in vés hlev bodi enmalo zvikšan od tal, in tako narejen, da se mokrota oceja, da ne bode živina v mlaki.*) Torej naj se tudi vsaki dan nastilja, nar boljše z listjem, da ležé na suhem in na gorkem. Snažnost je tudi prešičem silno potrebna.

Dá se jim jesti siratke, mléka***) v pomijih z otrobi in obrezki, in vmes kakšno korenstvo i. t. d. To se jim dá je vsaki dan zjutraj, opoldne in zvečer, vmes pa tudi še kaka zelenjava, salata, detelja i. t. d. Ravno tako se

*) Naj bi se svinjaki pač povsod tako narejali, da stojé enmalo nad tlami, da se scavnica vedno iz njih lahko odteka!

**) Če se prešiči pitajo posebno s siratlo, se štejejo na enoletnega prešiča 3 krave.

jim daje trikrat jesti, če tudi na pašo gredó, in opoldne in zvečer domú pridejo.

Če se jim gorka jéd daje, ne smé nikoli vroča biti, ker bi jim zlo škodovala.

Če so svinje v gojzdih v žiru, *) ali na planinah, ali sicer po velicih dobrih spašnjah **) tako, da več mescov domú ne pridejo, je dobro skerbeti, da se zvečer v kakšno ograjo zapró, da se ne zgubé, in če je moč, da v listji in na suhem ležé.

Ker so svinje grozno požrešne, se ne smejo domá nikoli spred oči pustiti, da v škodo ne zaidejo, ali pa v hišo ne pridejo in morebiti kakšnega majhnega otroka ne ogrižejo, kar se je že večkrat zgodilo.

Pozimi naj bodo hlevi s kakšno rečjo, slamo, sirkovno, korúzovno, terstovino i. t. d. zapazéni, da sever in burja hleva ne premrazita, kar svinjem hudo dene; ampak da so na gorkem, in dajo se jim po trikrat na dan pomije, s siratko, olupki, in kaka repa ali drugo korenstvo vmes. Žita pa rejenim svinjam dajati je potrata in zguba.

Da presice, ktere so breje in proti koncu zime ali v začetku pomladi mlade imajo, več in krepkejšega živeža potrebujejo, nas pamet uči.

Koliko svinj naj redí gospodar? Toliko kolikor jih prerediti more, in za kolikor mu dobiček kaže. Veliki posestniki zamorejo več živali rediti; majhni posestniki naj je toliko redé, kolikor jim je brez škode mogoče. Dobiček je zadnji in pravi namen živinoreje.

Če imamo majhne prasce in se dobro plača jih že od matere prodati, jih prodamo. Tri, štiri tedne stari so dobri za mizo. Take je mati vpitala.

Če hočemo pa odrasčene s svojim prizadevanjem spitati, je dobro prej presoditi: koliko popolnoma vpitanih za boh potrebujemo in jih vpitati zamoremo; potlej pa preumeti, kaj se lóže in bolj prodá: boh ali na pol vpitano svinje? Včasí je gotoviši dobiček svinje na pol vpitati, ker na pol pitanje terpi nar manj tretji del manj časa in je toraj manj nevarnosti, in navadno hitrejša in gotovša prodaja.

Vse zdrave svinje mlade in stare se dajo na pol ali popolnoma vpitati, in sem vidil boh ne še leta starega prasca 6 pavcov debelega. Lišpave svinje niso zdrave in se ne dajo dobro vpitati.

*) 30 vaganov želoda, ki ga dobimo od 24 do 30 hrastov, ali pa 22 vaganov žira je zadosti za popolno spitanje prešiča v gojzdu.

**) Na pašnikih je treba jim rinke skozi rivec vtakniti ali porungelj privezati, da zemlje, deteljišč i. t. d. ne zrijejo preveč.

Vendar navadno mladiče le napol pitajo, starce pa popolnoma ali na boh. Čez tri leta staro svinje ima terje mesó in ni več dobro napol vpitano.

Merjasca in presico je treba prej kopiti, preden se pitata, ker se sicer ne dasta prav vpitati, in merjasec ima neprijetno, smerdljivo mesó in boh.

Če se svinje na dobri paši v gojzdh, v žiru ali kjer bodi pasejo, se večidel že na pol vpitajo ali pa še bolj, in se za peršute precej lahko iz pase prodajo; če jih pa hočemo za boh obrniti, jih je treba domá z žitom ali drugo dobro rejo dognati.

Kadar svinje domá pitati začnemo, jih v hlev zapremo in bolj poredkim iz hleva izpušamo. Po enega ali dva v en hlev denemo. Dobro nastlano in malo mračno bodi v hlevu, da rajši ležijo in se tako bolj debelijo.

Od začetka dobé pitanci bolj redko in slabšo jéd; počasi pa gostejšo, in proti zadnjim nar boljšo, ter zernje, korúzo ali kaj družega. Če se jim korenstvo daja, mora obloda bolj mognata biti, in dovolj je morajo dobivati. Petkrat na dan jim pokladati, imajo dosti.

Pervih šest ali sedem tednov zlo in veliko jedó, potlej pa manj, in na zadnje celo malo. Na pol se vpitajo v 8 do 12 tednih, popolnoma v 15 do 18 tednih.

Nekteri s sirovim pitajo, nekteri pa s kuhanim. Kuhano je tečniše in taka jéd bolj v mesó in mast gré. Zernje pa se prej kak dan namoči, da je tečniše. Vročá kuha je svinjam škodljiva.

Če bi se primerilo, da bi se z nerodnostjo kako svinje zapitalo, ga je treba en dan ali še več postiti.

Pitati se dajo svinje vsaki čas leta; vendar je od sv. Mihela nar bolji čas za to, ker imamo tačas že več zrelih rečí, ki jih nar lože in z nar večim dobičkom za pitanje porabimo, in pa ker tudi mi imamo od takrat že več časa.

Perve tedne se pitanje svinjam nar bolj pozná; takrat rastejo in se širijo, pozneje gré to bolj počasi.

Če hočemo vediti koliko dobička se pripita, je treba svinje pred pitanjem stehitati, in spet potlej ko je dopitano, in se bo preumelo, koliko da je zdaj težje, in koliko je vredno, kar se je za pitanje porabilo, in koliko da pravi dobiček zneso.

§. 42. Korist prešičev.

Od prešičev imamo dobro prijetno mesó, boh za za-
belo in za druge potrebe, in šetine in kožo.

Nobena žival se tako berž in tako popolnoma ne vdebéli od svinjeta, in razun kravjega masla ni nobena mast boljša za zabelo, ki jo vse ljudstva ljubijo in rabijo razun judov in mahomedanov. Tudi prešičji gnoj se šteje v korist kmetovavcu, ki se ga pridela skozi celi čas pitanja okoli 30 centov od enega prešiča.

F. Od reje perutnine.

§. 43. Od reje kokoš.

Puta znese zunaj tistega časa, ko se movsa, kar v jeseni kake 4 tedne terpi, in pa zunaj merzle zime, skor vsak dan eno jajce, tako da na leto jih znese 100 do 160. Kadar jih je 16 do 18 znesla, hoče piščeta valiti; da pa tega ne stori, naj se za nekaj dni zapre in dobro redi, potem bo jela spet jajca leči. Da puta pridno jajca nese, ji je treba dobrega, ne prestarega petelina; z 20 putami ima en petelin dost opraviti.

Spomladi in poleti se podtakne puti po 12 do 15 jajc, ktere zvali v 20 do 22 dnevih. Jajca, ki so premastne, to je, takošne, ki imajo zlo rumen rumenjaka niso za izvaliti tako dobre, kakor z bolj bledim rumenjacom.

Kakor hitro so izvaljene piške se osušile, se vzamejo iz gnjezda in denejo v gorak kraj, dokler ni puta vsih izvalila; potem se ji cela družinica izroči. V 6 tednih večidel piščeta ne marajo več za mater svojo, ampak so samosvoje.

Da imajo piščeta bolj okusno meso, se kopijo ali režejo; režejo se pa ne le petelinčki, da sopotem kapuni, ampak tudi putke, da so kapunke (pularde). Čas za kapunjenje je navadno, kadar so petelinčki in putke 6 tednov stari; petelinčku se odrežejo jajca, putki se pa iz trebuha izreže jajčnjak. Kapunjena žival se dene v prostoren hlev, vode se se ji dá, da pije pridno, in poklada se ji za živež zrezane zelenjadi (solatnega perja) zmešane z otrobi. Kapuni in kapunke se pitajo kakih 10 ali 14 dni.

Na štajarskem redijo posebno dobre kapune, ki imajo tako žlahno meso, da štajarski kopuni slovijo delječ po svetu.

Neko posebno imenitno in veliko pleme iz Kitajskega so začeli ploditi tudi v naše kraje, ki se imenujejo Kohinhinske piščeta.

§. 44. Od reje gosí.

Kadar sta gos ali gosjak 10 mescev stara, sta za pleme; plemené se večidel mesca svečana; na 5 do 8 gosí

se šteje en gosják. Gos znese 10 do 20 jajc; kadar kaže, da hoče valiti, se ji podloži 13 do 15 jajc, ktere izvali v 29 do 33 dnéh. 2 ali 3 leta stare gosí valijo bolj pridno kakor mlade, — čez 3 leta starih gosí pa ni dobro imeti, ker potem je njih mesó preterdo.

Mlade goske morajo biti na gorkem; zrezana zelenjad, kakor koprive in drugo zeleno perje, se jim naj bolj prileže; večkrat naj se jim dodá še otrobov; v gorkem vremenu jim tekne tudi paša, pa varovati jih je treba, da ne delajo škode. Goska 4 do 6 tednov stara ima že toliko perutnin, da plava po bajerjih, jezerih i. t. d. ker po vodi se voziti, je pol njih življenja. Spitajo se v 2 ali 3 tednih v čednih hlevih ali same po sebi ali pa tudi po sili, da se bašejo (šopajo) s testom ali s koruzo, bobom, grahom, ki jih je pa treba pred namakati.

§. 45. Od reje rac.

Kakor s gosmí, tako se ravná tudi z racami, le da je racman 8 do 12 racam kos, da raca znese po 40 do 60 jajc, da jih izvalí v 28 do 32 dnéh in da mlade račice, kadar so teden ali 2 tedna stare si že same v vodi živeža iščejo in da ni potem za njih dosti skerbí. Tudi race grejo rade na pašo na travnike in njive, kjer jih je pa tudi treba varovati, da ne delajo škode.

§. 46. Od reje puránov.

Purica ali indijanska kokoš zleže mesca aprila in majnika 25 do 30 jajc, od kterih se jim pa le po 15 do 20 podloži za izvaliti, kar je opravljeno v 28 dnevih. Mlada žival se pita prvih 14 dni s fríšnim sirom ali skuto, tudi z razrezanimi terdo kuhanimi jajci. Na 8 do 12 puric se šteje en purán. Reja puranov se spláča le, če se jih več skupej redí.

§. 47. Od reje golobov.

Golob in golobica živita sparoma. Golobcaizleže navadno po 2 jajci, ktere koj izvalí. Valí jih 17 do 18 dní; mladi golobčiki so skoz 8 dní slepi in se le čez 6 tednov postanejo samosvoji; ko so 5 ali 6 mescev stari, se že plemenijo in so zlo rodovitni.

Noben pameten gospodar ne bo terpel golobov pri svóji hiši, zakaj škoda, ki jo delajo po strehi in na polji veliko preseže dobiček, ki ga mu sicer prinašajo.

K a z a l o

Stran

Pervi del.

Od živinoreje sploh:

Predgovor.	3
Različnost živine	5
Od razločkov plemenjenja	6
Kaj je namen umnega plemenjenja	7
Kako si zamore gospodar dobro in lepo živino iz domače izrediti	9
Kako pa, če domačo plemenimo s ptujo	10
Skerb za mladega v maternem telesu	12
Skerb za mladega dokler sesa.	12
Skerb za živino po odstavi do prvega plemenjenja	15
Skerb za odraščeno živino	16
Od hrane ali klaje	16
Od rabe živine	23

Drugi del.

Od živinoreje posamno:

Od reje kónj.	27	—	40
Od reje goveje živine.	41	—	55
Od reje ovác	46	—	61
Od reje kóz	61	—	63
Od reje prešičev	64	—	70
Od reje perutnine	70	—	71